

Akay Kitabevinin İzahlı Kanunlar Serisi: 1

İ Z A H L I
A N A Y A S A

Anayasa metni — Eski Teşkilâtı Esasiye kanunu — Her madde
altında notlar ve izahlar — Türkçeden Osmanlıcaya ve
Osmanlıcadan Türkçeye Kılavuz

İzahları Yapan
Prof. Dr. Bülent Nuri Esen

Akay Kitabevi. — Ankara

1 9 4 5

AKAY
İzahlı
Kanunlar Serisi
Sayı
1

NOTLAYAN:
Siyasal Bilgiler Okulu Anayasa Hukuku Profesörü
Dr. Bülend Nuri ESEN

A N K A R A

1 9 4 5

ÖN SÖZ

Mevzuatımızdaki değişmeleri ve doğru bir metne olan ihtiyacı göz önünde tutan müessesemiz, bir (Kanunlar serisi) ihdasını düşünmüş ve ilmî mesuliyeti büyük olan bu işin başarılmasında, Fakülte profesör ve doçentlerinin kıymetli yardımlarını temine muvaffak olmuştur.

Bu seride çıkacak olan eserlerin hususiyetleri şunlar olacaktır:

1) Ana kanunların hemen hepsi müteaddid tadillere uğramış ve tek metin içinde son tadilleri ihtiva eden kanunlara ihtiyaç duyulmağa başlanmıştır. Akay (Kanunlar serisi) bu ihtiyacı tatmine muvaffak olacaktır.

2) Kanunların geçirdiği tadillerin mucip sebeplerini bir arada bulmak imkânsızdır. Akay (Kanunlar serisi) hazırlanırken bütün zabıt cerideleri taranmış ve tadil esbabı mucibeleri ilgili maddelerin altına alınmak suretiyle, bunların kolayca ve metin içinde bulunması temin edilmiştir.

3) Yüksek yargıtayın kararlarını da ihtiva edecek olan Akay (Kanunlar serisi) bu kararlardan esaslı olanlarını maddeler altına almakla tatbikatın ihtiyaçlarını da düşünmüştür.

4) Kanun hükümlerinin kolayca bulunmasını temin maksadı ile her kitabın sonuna mevzu ve madde üzerine tertip edilmiş arama cetvelleri eklenmiş bulunacaktır.

Müessesemiz bu serinin hazırlanmasında kendisine yardım eden profesör ve doçentlere derin minnettarlığımızı sunmağı vazife bilir.

AKAY kitabevi sahibi
Enver AKBA

BİRİNCİ BÖLÜM ESAS HÜKÜMLER

1. Madde — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

BİRİNCİ FASIL

AHKÂMI ESASİYE

Birinci madde — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Anayasamızın bu maddesi devletin şeklini tesbit eder. Bu Devletin adı «Türkiye» dir (Bak. Madde: 89). Türkiyede Cumhuriyet 29 Ekim 1923 günü saat yirmi buçukta ilân edilmiştir.

Devlet, belli bir yerde bağımsız olarak yaşayan siyasi organizma haline girmiş insanların topluluğundan meydana gelir. Devlette dört eleman vardır.

1 - MİLLET — Bağımsızlık içinde yaşamasına herhangi bir engel çıktığı takdirde tepki gösterebilen insan topluluğudur. Türk milletini meydana getiren insanlara «Türk» denir. (Bak. Madde: 88; 4 haziran-1928 tarihli vatandaşlık kanunu.)

2 - ULKE — Milletin üzerinde yaşadığı yurt, devletin ülkesidir. Burada toprak, kıyı ve hava vardır. «Türkiye» dediğimiz vatan ülkesinin sınırları bellidir (Bak. 24 Temmuz 1923 Lozan antlaşması, madde: 2, 12 ve 15; 16 mart 1921 tarihli Moskova antlaşması; 23 Ocak 1932 Tahran antlaşması; 13 Ekim 1924 tarihli Kars antlaşması; Lozan antlaşması, mad-

BİR İZAH

Akay Kitabevi bundan bir yıl önce benden «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nu notlu olarak hazırlamamı istemişti. Bu yazım, çıkarılması tasarlanan bir kanunlar serisinin ilki olacaktı.

Bu çeşit kanun metinlerine ne kadar ihtiyaç olduğunu öğretim ve tatbikat hayatlarından bildiğim için Akay'ın teklifini sevinçle karşılamıştım. Ancak, «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» nun «Anayasa» olarak türkçeleştirilmekte olduğunu ve yeni metnin çıkmasını beklemenin pek yerinde olacağını düşünmüş ve bunun üzerine Anayasanın çıkmasını beklemeye başlamıştık.

Türk devriminin ele aldığı işlerden biri de Türk dilinin saflaşması olmuştur.

Kanun alanında ilk ele alınan «Teşkilâtı Esasiye Kanunu» oldu. B. M. M. 10 Ocak 1945 Çarşamba günü Anayasayı kabul ederek bu işi başardı.

Hukuk bilimi bakımından Anayasa hukukunun maddi kaynağı olmak üzere ele alınacak metin böylece 10 Ocak 1945 tarihli «Anayasa» olmaktadır.

Yeni kanun ne bünyesi ve ne de hükümleri bakımından eskisinden farklı değildir. Bununla beraber, iki metni karşılaştırmak isteyenlere kolaylık olması için yeni ve eski metinler birbirini altına konulmuş ve ondan sonra notlar yazılmıştır.

BÜLEND NURI ESEN

Ankara: 16 Ocak 1945

de: 3; 5 Haziran 1926 tarihli Ankara antlaşması; 20 Ekim 1921 tarihli Ankara antlaşması ve 23 Haziran 1939 tarihli Ankara antlaşması; 11 Temmuz 1939 tarihli ve 3711 sayılı kanun. Bundan başka 20 Ekim 1921 antlaşmasının 9 uncu maddesinde Caber kalesi hakkında ayrı hüküm vardır).

3 - BAĞIMSIZLIK — Devlet bağımsız olmazsa egemenliğini kullanamaz. Hiç bir yerden emir almadan emredebilmelidir.

4 - SİYASİ ORGANLAŞMA — Devlet içinde görevlerin ayrılmış olması ile bellidir. Anayasaya göre yasama görevi, yürütme görevi ve yargı erki vardır.

(Bak. Dil ve Merkez hakkında madde: 2 ve 2994 sayılı Türk bayrağı kanunu ve nizamnamesi)

Anayasanın 102 inci maddesinin son fıkrasına göre bu birinci maddenin değiştirilmesi teklif dahi edilemez.

2. Madde — Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâiyik ve devrimcidir. Devlet dili Türkçedir. Başkent Ankara'dır.

İkinci madde (Muaddel: 5 şubat 1937) — Türkiye Devleti, Cümhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmî dil türkçedir. Makarri Ankara şehridir.

Anayasanın 2 inci maddesi Türk Devlet sisteminin dayandığı esasları sayar. Cumhuriyetçilik, devlet rejiminin değişmezliğini anlatır (Bak. Madde: 102, son fıkra). Milliyetçilik, Türk Devletinin milletlerarası veya milletlerüstü bir devlet olmadığını ve millî birliğe dayanmakta olduğunu anlatır. Halkçılık, millet egemenliğinin en tabii neticesidir. Zira, Cümhuriyet Devleti halkın eseridir (Bak. Madde 79). Devletçilik, yurdun endüstri ve ekonomi bakımlarından kalkınmasını sağlayan bir esastır. Lâiklik, din ile devletin ayrılığını gösterir.

Devrimcilik lâikliği gerekli kılar (Karşılaştırınız: Diyanet İşleri Reisliği teşkilât ve vazifeleri hakkındaki 22 Haziran 1935 kanunu; 14 Ağustos 1330 tarihli Sicili nüfus kanunu madde: 3; Türk kanunu medenisi madde: 110 ve 266). Devrimcilik sayesinde memleketimiz medenilik dünyasına katılabilmıştır. Zira, hayat durmadan değişir. Devrimcilik de daima mükemmelle doğru koşturur.

3. Madde — Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

Üçüncü madde — Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir.

Millet hayatını düzenlemede dayanılacak temel millet egemenliğidir. Millet egemenliği millet iradesinin üstünlüğü demektir. Nerede millet egemenliği varsa orada demokrasi ve hürriyet rejimi vardır (7 Ağustos 1919 tarihli Şarkî Anadolu Vilâyetî Erzurum Kongresi beyannamesinin 8 inci maddesine bakınız). (Bak. madde: 4, 5, 8 ve 100).

4. Madde — Türk milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil eder ve millet adına egemenlik hakkını yalnız o kullanır.

Dördüncü madde — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin veygâne ve hakikî mümessili olup millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder.

Devlet organlarımızın başında «Büyük Millet Meclisi» gelir. Egemenlik onda değilse de, kullanılması ona bırakılmıştır. Bunun için Millet Vekillerini Millet seçer (Bak. Madde: 9 ve 13, son fıkra).

5. Madde — Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.

Beşinci madde — Teşri salâhiyeti ve icra kudreti Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Millet egemenliği gerçekleştirilebilmek için devlet idaresi için gerekli kuvvetlerin bir elde birleştirilmesi faydalı görülmüştür. Kuvvetler Birliği denilen bu esas millî devlet kuruluşumuzun bir özelliğini meydana getirir. Yasama işi ile birlikte yürütme işi de Meclise aittir (Bak. Madde: 26, 74, 76, 85, 53, 7 ikinci fıkra ve 44 ikinci fıkra).

6. Madde — Meclis, yasama yetkisini kendi kullanır.

Altıncı madde — Meclis, teşriî salâhiyetini bizzat istimal eder.

Devlet içinde egemenliğin en büyük delili kanun yapmadır. Onun içindir ki bu görevini Meclis ancak kendisi kullanabilir. Bununla beraber, olağanüstü zamanlarda hükûmete geniş yetkiler verildiği vardır (Millî Korunma kanunu, madde: 1).

Yasama yetkisi, kanun yapabilmek demektir. Kanun millet hayatını düzenleyen uyulması gerekli hukuk kuralıdır. Bunun yapılması belli bir usule göre olur. Kanun genel olmalıdır. Yani ayrılışsız herkese ve belli durumda bulunanların hepsine tatbik edilmelidir. Bazı konular için her halde bir kanun lâzımdır: Hürriyet, vergi, mahkeme işleri bunlardandır. (Bak. Madde: 68, ikinci fıkra: 86; 85 birinci fıkra; 83).

7. Madde — Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanına ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır.

Meclî hükûmeti her vakit mürakabe ve iskat edebilir.

Yedinci madde — Meclis, icra salâhiyetini, kendi tarafından müntehas Reîsicumhur ve onun tayin edeceği bir İcra Vekilleri Heyeti marifetile istimal eder.

Kanunları yürütmek devletin başlıca organlarından biri

olan «Hükûmet» in işidir. Gerçi, hükûmetin bir çok çeşitli işleri daha vardır. Lâkin bir hukuk devletinde en başta gelen görev kanunları yürütmedir. Anayasaya göre hükûmet iki organdan kurulmuştur: 1 — Cumhurbaşkanı, 2 — Bakanlar kurulu.

Cumhurbaşkanı Devletin reisidir. Meclisi toplantıya çağırabilir, kanunları ilân eder. Başkomutanlığı temsil eder. Elçi gönderir ve kabul eder. Başbakanı seçer ve daha bir çok yetkileri vardır (Riyaseticumhur Dairesi teşkilât kanununa bak.) Türk bayrağı nizamnamesinin 38 inci maddesinin A bendinde yazılı özel bayrağa Cumhurbaşkanı forsu denir.

Bakanlar Kurulu hakkında bak. Devlet dairelerinin vekâletlere ayrılması hakkında 1 Aralık 1937 tarihli ve 2371 sayılı kanun. Bakanlıklara sayısı Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanı tarafından tasdiki ile belli olur.

Hükûmet işlerinde gözetim B. M. M. nin hakkı ve vazifesidir. Bunu yaparken, gerekiyorsa, Meclis hükûmeti devirir. Hükûmetin denetlenmesi üç yoldan olur: Soru, gensoru ve Meclis soruşturması (bak. madde: 22).

8. Madde — Yargı hakkı, millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır.

Sekizinci madde — Hakkı kazı, millet adına, usulü ve kanunu dairesinde müstakil mehakim tarafından istimal olunur.

Devlet içinde görülmesi gerekli işlerden en önemlisi adâletin yerine getirilmesidir. Adâletin, adâlet olabilmesi için mahkemelerin hiç kimseye bağı olmaması, hiç bir yerden emir almaması lâzımdır. Onun içindir ki mahkeme hüküm verirken egemenliğe sahip olan millet adına hüküm verir (Bak.

Madde: 54 ve 56, 57). Mahkemelerin sorumluluğu için hukuk yargılama yolları kanunu, madde 573-576 ya bakıla.

İKİNCİ BÖLÜM

YASAMA GÖREVİ

9. Madde — Türkiye Büyük Millet Meclisi, özel kanunu-na göre millet tarafından seçilmiş milletvekillerinden kurulur.

İKİNCİ FASIL

VAZİFEİ TEŞRİİYE

Dokuzuncu madde — Türkiye Büyük Millet Meclisi kanu-nu mahsusuna tevfikân millet tarafından müntehap mebus-lardan müteşekkildir.

Gerek yasama vegerekse yürütme güçlerinin kendisinde toplandığı B. M. M. inde 455 Milletvekili vardır. Bunlar «Me-bus seçimi kanunu» na göre seçilirler. Memleketimizde 40.000 kişiye bir Milletvekili seçilir. Milletvekilleri iki dereceli seçimle belli olur. Seçmenler ikinci seçmenleri seçerler. Bunlar da Milletvekilleri seçerler. Seçim dairelerinde her 400 nüfus için bir tane ikinci seçmen seçilmektedir. Seçim dört yılda bir yapılır. Bununla beraber, B. M. M. bu süre geçmeden önce seçimin yenilenmesine karar verebilir (Bak. Madde: 13 ve 25).

10. Madde — Milletvekili seçmek, yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türkün hakkıdır.

Onuncu madde (Muaddel: 11 kânunuevvel 1934) — Yir-mi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, mebus seçmek hakkını haizdir.

Bu hüküm B. M. M. ni kuracak olan Milletvekillerinin kim-lerce seçileceğini gösterdiği kadar, Türk vatandaşlarının bir hakkından da söz açmaktadır. Bu maddeye göre, seçmen olabilmek için Türk olmak ve yirmi iki yaşını bitirmiş olmak lâzımdır. Ancak, mebus seçimi kanunu (17 Aralık 1942 tarihli ve 4320 sayılı kanun) diğer bir takım şartlar daha koymak-tadır. Kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, kısıtlı olmamak, yabancılık ileri sürmemiş olmak, yabancı bir devletin resmî hizmetinde bulunmamak bunlardandır. Bundan başka, asker-ler, jandarmalar, subaylar, polisler, asker memurlar, asker hâkimler, askerlik okulları öğrencileri de seçmen olamazlar.

Seçmen olabileceklerin kadın veya erkek olmalarının hiç bir ehemmiyeti yoktur (Bak. Madde: 69).

11. Madde — Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk Milletvekili seçilebilir.

On birinci madde (Muaddel: 11 kânunuevvel 1934) — Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, mebus seçilebilir.

Bu maddeyi de mebus seçimi kanunu hükümleri ile ta-mamlamak icabeder. Bundan başka yine Anayasanın başka maddelerinde yazılı hükümleri de göz önünde tutmalıdır. 11 inci madde, Milletvekili olmak için Türk olmak ve otuz yaşını bitirmiş olmak lâzımdır, demistir. Kanununun 12 inci maddesinde okuyup yazma bilmek şartı yer almıştır. Bütün bu şartlar Milletvekilinde bulunması gereken şartlardır. Bir de Milletve-killiğinin olumsuz şartları vardır. Bunları beş noktada toplıya-biliriz. Yabancı devlet üyruklüğü ileri sürmemek, yabancı memleket resmî hizmetinde bulunmamak, belli suçlardan ötü-rü hüküm giymemiş olmak, kısıtlı olmamak, kamu hizmetle-lerinden yasaklı olmamak.

Bütün bu şartlar Milletvekilliği için namzetlik şartlarıdır.

Anayasanın 23 üncü maddesine göre Milletvekilliğine geldikten sonra bir kimsenin hükümet memuru olmaması lâzımdır (Bak. Madde: 23).

Bir de, Milletvekili Meclise katıldıktan sonra yüksek sesle kürsüden andiçeceğinden, dilsiz olanların Milletvekili olamaları lâzımgelir. »

12. Madde — Yabancı devlet resmî hizmetinde bulunanlar, terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflâs suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı devlet uyruklüğünü ileri sürerler, kamu hizmetlerinden yasaklılar, türkçe okuyup yazma bilmeyenler Milletvekili seçilemezler.

On ikinci madde - Ecnebi hizmeti resmîyesinde bulunanlar, mücazari terhihiye veya sirkai, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti sulûsiimal, iflâs cürümlerinden biriyle mahkûm olanlar, mahcurdar, tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunanlar, hukuku medeniyeden istkat edilmiş olanlar, türkçe okuyup yazmak bilmeyenler mebus intihap olunamazlar.

Bu madde, kendisinden önceki maddede saydığımız Milletvekilliğine engel hallerden göz açmaktadır. Burada hangi suçlardan ötürü hüküm giymiş olmamak gerektiği gösterilmiştir. Bu suçlar, hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma ve dolanlı iflâs suçlarıdır. Bunlardan başka (terhipli cezaları gerektiren suçlar) da Milletvekilliğine engel olur. Türk ceza kanununa göre terhipli ceza diye bir ceza yoktur. Bu terim eski kanuna göre konulmuştur. Nitekim, mebus seçimi kanunu bunun yerine (ağır hapis cezası) koymuştur. (Bak. Türk Kanunu medenisi, Madde: 355 ve sonrakiler.)

13. Madde — Büyük Millet Meclisinin seçimi dört yılda bir yapılır.

Süresi biten Milletvekilleri tekrar seçilebilirler.

Eski Meclis, yeni Meclisin toplanmasına kadar devam eder.

Yeni seçim yapılmasına imkân görülmezse, toplanma dönemi bir yıl daha uzatılabilir.

Her Milletvekili, yalnız kendini seçen çevrenin değil, bütün milletin vekilidir.

On üçüncü madde — Büyük Millet Meclisinin intihabı dört senede bir kere icra olunur.

Müddeti biten mebusların tekrar intihap edilmeleri caizdir.

Sabık Meclis lâhik Meclisin içtimasına kadar devam eder.

Yeni intihabın icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin bir sene tameddi caizdir.

Her mebus yalnız kendini intihab eden dairenin değil, umum milletin vekilidir.

Seçim dört yılda bir yapılır. Bu dört yıllık süreye seçim dönemi denir. Dönem sonunda, geçmiş dönemde Milletvekilliği yapmış olanların tekrar seçilmeleri mümkündür. Seçim sırasında dönemini tamamlamış olan Meclis Devlet işlerini görmekten kalmaz. Hatta, olağanüstü bir durum sebebi ile yeni seçim yapılamıyacak olursa dört yıl olmak üzere tesbit edilmiş bulunan dönemin bir yıl daha uzaması ve beş yıla çıkması da mümkündür.

13 üncü maddenin son fıkrası 4 üncü maddede yazılı esasın bir neticesidir. Milleti temsil eden Büyük Millet Meclisidir. Millet, Anayasa ile temsilciliği ona vermiştir. Milletvekili de

yalnız kendisini seçmiş olan bölgenin temsilcisi olamaz. Bu bakımdan, bir Milletvekilinin seçim bölgesi halkından «emirli vekillik» alması caiz olamaz.

14. Madde — Büyük Millet Meclisi, her yıl Kasım ayı başında çağrısız toplanır.

Meclis, üyelerinin memleket içinde dolaşmaları, inceleme yapmaları, denetleme vazifelerine hazırlanmaları ve dinlenmeleri için çalışmasına yılda altı aydan fazla araveremez.

On dördüncü madde — Büyük Millet Meclisi, her sene teşrinisani iptidasında davetsiz toplanır.

Meclis, âzasının memleket dahilinde, devir, tetkik ve mürakabe vazifelerinin ihzarı ve teneffüs ve istirahatleri için senede altı aydan fazla tatili faaliyet edemez.

B.M.M. Kasım ayının birinci günü kendiliğinden toplanır. Bugün bir tatil gününe rastlarsa da toplantı yapılır. **B. M. M.** nin ne zaman dağılacağı gösterilmemiştir. Fakat, en çok altı ay için üyelerin Meclisten ayrılabilirler hükmü altına alınmış olduğuna göre, yılın çeşitli zamanlarında verilecek ara dinlenmeleri ve inceleme tatilleri altı ayı geçemez.

Ara verme sırasında Meclisin toplantıya çağırılması mümkündür. (Bak. Madde: 19). Bu takdirde, toplantı, olağanüstü bir toplantı olmuş olur.

15. Madde — Kanun teklif etmek hakkı Meclis üyelerinin ve Bakanlar Kurulununundur.

On beşinci madde — Kanun teklif etmek hakkı Meclis âzasına ve İcra Vekilleri Heyetine aittir.

Egemenliğin en kuvvetli belirtisi kanun yapma olduğuna göre, memleketin mutaç olduğu hukuk kaidelerine ilk şekillerini vermek ve bunu teklif halinde **B. M. M.** ne bildirmek gerekir. Bunun için Milletvekillerine kanun teklif etmek hakkı ta-

hakkıdır. 15 inci madde aynı hakkı Bakanlar kuruluna da vermiştir. Burada Cumhurbaşkanının böyle bir teklif hakkı olup olmadığına dokunulmamaktadır. Bununla beraber, Milletvekili olmak sıfatı ile onun da bu hakka sahip olduğu şüphe götürmez (Bak. Madde: 32).

Kanunun nasıl meydana geleceği hakkında (bak. 1c tüzük. Madde: 66 ve sonrakiler).

Kanun teklifi hakkı yalnız Milletvekilleri ile Bakanlar kuruluna tanınmış olmakla beraber **B. M. M.** nin 292 sayılı kararına göre Sayıştayın da yorumlama istemek hakkı vardır.

16. Madde — Milletvekilleri Meclise katıldıklarında şöyle andiçerler:

«Namusum üzerine söz veririm ki:

Vatanın ve milletin mutluluğuna, esenliğine, milletin kayıtsız şartsız egemenliğine aykırı bir amaç gütmeyeceğim ve Cumhuriyet esaslarına bağlılıktan ayrılmıyacağım.»

On altıncı madde — Muaddel: 10 nisan 1928) — Mebuslar Meclise iltihak ettiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar:

(Vatan ve milletin saadet ve selâmetine ve milletin bilâkaydüşart hâkimiyetine mugayir bir gaye takip etmeyeceğim ve Cumhuriyet esaslarına sadakatten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm).

Geçici başkanlık divanı kurulduktan sonra Milletvekilleri kürsüden andiçerler. Buradaki andiçme formülü tamamiyle lâik bir düşünüşün ifadesidir. Her Milletvekili namusunu öne sürerek yemin eder. Yeminde millet egemenliği ve cumhuriyetçilik belirtilir.

17. Madde — Bir milletvekili ne Meclis içindeki oy, düşünce ve demeçlerinden, ne de Meclisteki oy, düşünce ve demeçlerini Meclis dışında söylemek ve açığa vurmaktan so-

rumlu değildir. Seçiminden gerek önce ve gerek sonra üstüne suç atılan bir Milletvekili Kamutayın kararı olmadıkça sanık olarak sorgulanamaz, tutulamaz ve yargılanamaz. Cinayet-ten suçüstü yakalanma hali bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam bunu hemen Meclise bildirmek ödevindedir. Seçiminden önce veya sonra bir Milletvekili hakkında verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi Milletvekilliği süresinin sonuna bırakılır. Milletvekilliği süresi içinde zaman- aşımı yürümez.

On yedinci madde — Hiç bir mebus Meclis dahilindeki rey ve mütalâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde irad ve izharından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel ve gerek sonra aleyhine cürüm isnad olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tavkili veyahut muhakemesinin icrası Heyeti umumiyenin kararına menulur. Cinai cürmü meshud bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makamı aidi Meclisi derhal haberdar etmekte husûkîdir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sadır olmuş cezaî bir hükmün infazı mebusluk müddetinin bitimine kadar talik olunur. Mebusluk müddetini esasında mürrüze zaman cereyan etmez.

Milletvekillerinin vazifelerini gereği gibi yapabilmeleri için çok geniş bir serbestliğe sahip olmaları lâzımdır. Herhangi bir sebeple rahatsız edilecek olurlarsa Milletvekilliği görevlerinin atsamaya tahliyesi vardır. Bunun içindir ki «Milletvekilliği dokunulmazlığı kabul edilmiştir. O kadar ki bir kimse Milletvekili seçildikten sonra artık herhangi bir suçtan ötürü kendisinden hesap sormak mümkün olmaz. Şu kadar ki, suçüstü yakalanma halinde Milletvekili de başkaları gibi tutulur ve yargılanır. Suçüstü yakalanmada Cumhuriyet savcısı ya doğrudan doğruya B. M. M. Başkanlığına, yahut da

Adliye Bakanlığına haber verir. Milletvekilinin faidelenildiği bu bağımsızlık Milletvekili olduğu içindir. Bu sıfat kalkar kalkmaz suç hakkında sorgulama da başlar. Hattâ, bu imkânı sağlamak için Anayasa Milletvekilliği sürüp gitmekte iken ne dâva ve ne de hüküm için zamanaşımı işlemeyeceğini de söylemeği gerekli bulmuştur. (Bak. İç tüzük, madde: 178 ve sonrakiler).

Milletvekillerine karşı işlenecek suçların cezaları başkalarına karşı işlenmeleri hallerinde verilecek olanlardan daha ağırdır (Bak. Türk Ceza kanunu, madde: 450, bent 2; 266, bent 3)

18. Madde — Milletvekillerinin yıllık ödenekleri özel kanunla gösterilir.

On sekizinci madde — Mebusların senevi tahsisatları kanunu mahsus ile tayin olunur.

Milletvekillerine geçinme imkânlarını sağlamak düşüncesi ile ödenek verilir. Bu ödenek paradır. (Bak. B. M. M. âzasının tasifat ve harcirahları hakkında 1613 sayılı kanun ve 1757 numaralı kanun. Bundan başka, 3153 sayılı ve 4440 sayılı kanunlar). Başkanlık Divanına seçilmiş olanlar ayrıca yıllık bir ödenek alırlar.

Milletvekilliği için verilecek ödeneği hak edebilmek için Meclise gelmiş olmak şarttır (Bak. 306 sayılı karar).

Milletvekilleri 3282 sayılı kanunun 25 inci maddesine göre demiryollarından parasız istifade ederler.

19. Madde — Araverme sırasında Cumhurbaşkanı veya Meclis Başkanı gerekli görürse Meclisi toplanmaya çağırabilir. Oylerden beşte birinin istemesi üzerine de Meclis Başkanı Meclisi toplanmaya çağırır.

On dokuzuncu madde — Tatil esnasında Reiscümhur veya Meclis Reisi lüzum görürse Meclisi içtimaa davet edebileceği gibi âzadan beşte biri tarafından talep vuku bulursa Meclis Reisi dahi Meclisi içtimaa davet eder.

(Bak Madde: 14)

Ağustos 1944 başında B. M. M. üyelerinin beşte birinin isteği üzerine olağanüstü bir toplantı yaptı.

20. Madde — Meclis görüşmeleri herkese açıktır ve olduğu gibi yayılır.

Fakat Meclis, içtüzük hükümlerine uygun olarak kapalı oturumlar dahi yapabilir. Kapalı oturumlardaki görüşmeleri yaymak Meclisin kararına bağlıdır.

Yirminci madde — Meclis müzakeratı alenidir ve harfiyen neşrolunur.

Fakat nizamnamei dahilide münderic şeraite tevfiakan Meclis hafi celseler dahi aktebilir ve hafi celseler müzakeratının neşri Meclisin kararına menuttur.

Türkiye Devleti bir cumhuriyettir. Halkçılık devlet için bir esastır. Bunun neticesi olarak egemenliği millet adına kullanan Meclisteki görüşmeler herkese açıktır ve gelmeyenlerin ne olup bittiğinden haberleri olması için yayılır.

Ancak, olabilir ki, yayılması veya her kulağa açık tutulması uygun düşmeyen ve gizli kalmasında memleket iyiliği bakımından zaruret bulunan bir işin görüşülmesi lâzım gelmektedir. Bu takdirde, B. M. M. ne yalnız Milletvekilleri girebilirler. Buna kapalı oturum denir. Kapalı oturum yapılmasını Bakanlar, yahut da Milletvekillerinden on beş tanesi bir önerge ile istemelidir. Kapalı oturuma karar verilirse zabıtları Divan kâtipleri tufarlar. Zabıtlar mühürlenerek Meclisin evrak hazinesine konur. Bu zabıtların yayılması için Meclisin kararı

veya üzerinden on yıl geçmesi lâzımdır. Kapalı oturum sonunda Meclisce bir kanun kabul edilecek olursa bu kanun gizli tutulamaz ve yayılması mutlak lâzımdır.

21. Madde — Meclis, görüşmelerini içtüzük hükümlerine göre yapar.

Yirmi birinci madde — Meclis, müzakeratını kendi nizamnamei dahilisi mucibince icra eder.

Burada sözü geçen «İçtüzük» 2 Mayıs 1927 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi dahilî nizamnamesidir. Bu metin 236 maddeden ibaret olup içerisinde Meclisin kuruluşuna, çalışmasına, toplanmasına, görüşmelerine, hükümetin denetlenmesi usulüne, izinlere ve saireye dair hükümler bulunmaktadır. B. M. M. Başkanı bu nizamname hükümlerine göre hareket ederek toplantıları yürütür.

22. Madde — Soru, gensoru ve Meclis soruşturması, Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı içtüzükte gösterilir.

Yirmi ikinci madde — Sual ve istizah ve Meclis tahkikatı, Meclisin cümlei salâhiyetinden olup şekli tatbiki nizamnamei dahilî ile tayin olunur.

B. M. M. hükümeti denetler. Bu denetleme üç yoldan yapılır. Bunları 22 inci madde göstermiştir. (Bak. madde: 7, ikinci fıkra ve madde: 44 son fıkra).

Soru, bir Milletvekilinin hükümetten belli bir iş hakkında malûmat istemesidir. Bakan soruyu cevaplar. Soruya başka milletvekilleri karışmazlar.

Gensoru, bir milletvekilinin hükümeti genel politika hakkında veya belli bir meseleye dair izahlarda bulunmağa davet etmesidir. Bunun için her halde bir önerge verilmesi ve

bu önerenin kamutayca kabul edilmesi lâzımdır. Hükûmetten ve önerge sahibinden sonra her milletvekili söz alabilir.

Meclis soruşturması, ya bir bakan yahut da teknil hükümet hakkında yapılır. Bunun için de başkanlığa bir önerge verilir. Kamutay soruşturmaya lüzum görürse bir encümen kurulur. Bu encümen neticeyi kamutaya bildirir. Kamutay da, gerekiyorsa, Yücedivanın kurulmasına karar verir (Bak. madde 61 ve sonrakiler). (İçtüzük. madde: 149-178).

23. Madde — Milletvekilliği ile Hükûmet memurluğu bir kışide birleşemez.

Yirmi üçüncü madde — Mebusluk ile hükûmet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez.

Memurluk hükûmetten emir almağı gerekli kılar. Halbuki Milletvekili egemenliği kullanan B. M. M. nin bir üyesidir. Onun için B. M. M. üyeleri hükûmet memuru olamazlar. Anayasanın bu maddesi vaktile yorumlanmış ve 111 numaralı tefsir kararı verilmiştir. Bu karara göre, bir Milletvekili belli ve geçici bir hükûmet işi yüklenecek olursa 23 üncü maddeye aykırı bir hal yoktur.

24. Madde — Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamutayı her Kasım ayı başında kendine bir yıl için bir Başkan, üç Başkan Vekili seçer.

Yirmi dördüncü madde — Türkiye Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi her teşrinisanı iptidasında bir sene için kendisine bir reis ve üç reis vekili intihap eder.

* B. M. M. yıllık ilk toplantısında (bak. madde: 14) kendî başkanını, başkan vekillerini, altı kâtip ve üç idareci üye seçer (İçtüzük, madde: 5). Böylece başkanlık divanı kurulmuş olur.

25. Madde — Seçim dönemi bitmeden Meclis, üyelerinin tam sayısının saltçokluğu ile seçim yenilemeğe karar verirse,

yeni toplanan Meclisin seçim dönemi Kasım ayından başlar. Kasımdan önceki toplantı olağanüstü toplantı sayılır.

Yirmi beşinci madde — İntihap devresinin hitamından evvel Meclis adedi mürettibinin ekseriyeti mutlakasiyle intihabat teccid olunursa yeni içtima eden Meclisin intihap devresi ilk teşrinisaniden başlar.

Teşrinisaniden evvel vâki olan içtima, fevkalâde bir içtima addolunur.

Anayasanın bu maddesi B. M. M. nin seçim yenilenmesine karar vermesi halinde yeniden yapılacak seçim sonunda Milletvekilliğine seçilecek kimselerin bu seçimden sonra gelecek dört yıllık seçim devresinin bir düzene sokulmuş olacağını anlatır. Şayet, meselâ Ocak ayında Meclis, seçimin yenilenmesine karar vermişse ve seçim neticeleri de martta belli olmuşsa, yeni Meclis, hemen mevcut Meclisin yerine gelmiş sayılmaz. Yeni Meclisin ilk Kasım başına kadar yapacağı toplantılar olağanüstü toplantılardır. Seçim yenilenmesi kararının Milletvekillerinin tam sayısının saltçokluğu ile verilmesi lâzımdır. Tam sayı 455 olduğuna göre, böyle bir kararın 228 üye tarafından verilmesi icabedecektir.

26. Madde — Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, devletlerle sözleşme, andlaşma ve barış yapmak, harp ilân etmek, Devletin bütçe ve kesinhesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilân etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinle-

Yirmi sekizinci madde — İstifa, esbabı meşrua dolayısıyla mahcuriyet, bilâ mezuniyet iki ay Meclise ademi devam ve yahut memuriyet kabulü hallerinde mebusluk sakıt olur.

Bu maddenin yürümesi için de yine B.M. M. ce karar verilmesi lâzımdır. Milletvekillerine Meclis başkanı sekiz güne kadar izin verebilir. Fazlası için Kamutay kararı şarttır. İzinsiz olan veya iznini asan üyelere bu zamanlara ait ödenekleri verilmez. (Memurluk sebebiyle Milletvekilliği düşmek için Milletvekilinin memurluğa devam etmek istediğini açıkça bildirmesi icabeder (Bakınız. 306 sayılı B. M. M. kararı ve Anayasa, Madde: 23). (Bak. 1245 sayılı Meclis kararı).

29. Madde — Ölen yahut yukarıdaki maddeler gereğince Milletvekilliği sıfatı kalkan veya düşen Milletvekilinin yerine bir başkası seçilir.

Yirmi dokuzuncu madde — Yukarıdaki maddeler mücbince mebusluk sıfatı zail veya sâkit olan vevahut vefat eden mebusun yerine bir diğeri intihap olunur.

B. M. M. belli sayıda (455) üyeden kurulmuştur. Onun için bu üyelikler herhangi bir sebeple açık kalırsa doldurulmaları için (kısmî intihap) yapılır (Bak. Mebus seçimi kanunu).

30. Madde — Büyük Millet Meclisi, kendi kolluk işlerini Başkanı eliyle düzenler ve yürütür.

Otuzuncu madde — Büyük Millet Meclisi kendi zabitasını reisi marifetile tanzim ve idare eder.

B. M. M. ne silâhlı olarak girmek yasaktır. Giren olursa dışarı çıkarılır. Kamutay salonuna ve encümen odalarına yalnız Milletvekilleri girerler. Meclis binalarını görmek isteyenlere müsaade olunabilir. Meclis görüşmelerinde dinleyici ola-

rak bulunmak isteyen (Madde: 20) başı açık oturur ve susar (İçtüzük, madde: 212 ve sonrakiler).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÜRÜTME GÖREVİ

31. Madde — Türkiye Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi Kamutayı tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi, yeni Cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer. Yeniden seçilmek olur.

ÜÇÜNCÜ FASIL VAZİFE İCRAİYE

Otuz birinci madde — Türkiye Reiscümhuru, Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife ri-yaset yeni Reiscumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir.

Türk Devletinde Devlet reisi seçimle belli olur. Bu seçim her dört yılda bir yeni Meclis toplandıktan yenilenir. Cumhurbaşkanı seçimi başkanlık divanı seçiminden sonra yapılır. Seçim gizli rey ile olur (İçtüzük, madde: 8). Cumhurbaşkanlığına seçilen Milletvekili kürsüden andiçer (bak. madde: 38). Cumhurbaşkanının seçildiği yurdun her yerinde yüz bir tane top atılmak suretiyle ilân olunur (bak. 31 numaralı Meclis kararı). Cumhurbaşkanı Ankarada oturur (bak. Madde: 2) (Madde: 33 ile karşılaştırınız). Türk bayrağı nizamnamesi, madde 38 A bendine göre Cumhurbaşkanına mahsus bir bay-

rak vardır. Bir defa Cumhurbaşkanlığına seçilen kimse tekrar seçilebilir.

32. Madde — Cumhurbaşkanı, Devletin başıdır. Bu sıfatla törenli oturumlarda Meclise ve gerekli gördükçe Bakanlar Kuruluna Başkanlık eder ve Cumhurbaşkanı kaldıkça Meclis tartışma ve görüşmelerine katılamaz ve oy veremez.

Otuz ikinci madde — Reiscümhur, Devletin reisidir. Bu sıfatla merasimi mahsusada Meclise ve lüzum gördükçe İcra Vekilleri Heyetine riyaset eder. Reiscümhur, Riyaseticümhur makamında bulundukça, Meclis münakaşat ve müzakeratına iştirâk edemez ve rey veremez.

Anayasanın bu hükmü Cumhurbaşkanının devleti temsil yetkisinden söz açmıştır. Bu yetkisi kendisine Devlet organlarının başında gelen B. M. M. ne ve Bakanlar kuruluna başkanlık etmek imkânını verir. Lâkin, Devlet reisi B. M. M. ne ancak törenli toplantılarda başkanlık edebildiği halde, Bakanlar Kuruluna dilediği zaman başkanlık edebilir. Bunun sebebi kendisinin aynı zamanda bir hükümet organı oluşudur (Bak. madde: 7). Yine Devlet başı olmanın neticesi olarak elçi gönderir ve kabul eder (Bak. madde: 37).

Cumhurbaşkanının kanun teklifine hakkı varsa da Kamutay görüşmelerine katılamaz ve oy veremez. Meclis toplantılarını kendisine ayrılmış olan locadan dinler.

33. Madde — Cumhurbaşkanı, hastalık ve memleket dışı yolculuk gibi bir sebeple görevini yapamaz veya ölüm, çekilme ve başka sebeplerle Cumhurbaşkanlığı açık kalırsa Büyük Millet Meclisi Başkanı vekil olarak Cumhurbaşkanlığı görevini yapar.

Otuz üçüncü madde — Reiscümhur, hastalık ve memleket haricinde seyahat gibi bir sebeple vezaifini ifa edemez

veya vefat, istifa vesair sebepler dolayısıyla Cumhuriyet Riyaseti inhilâl ederse Büyük Millet Meclisi Reisi vekâleten Reiscümhur vezaifini ifa eder.

Anayasanın 5 nci maddesinin bir neticesi de bu madde yazılı hükümdür. Cumhurbaşkanlığı ölüm, çekilme, kısıtlanma gibi bir sebepten ötürü açılırsa, yahut da hastalık, yolculuk gibi bir sebeple görülemez ise Cumhurbaşkanlığı görevini B. M. M. Başkanı yapar. Bu takdirde Meclis başkanı aynı zamanda Cumhurbaşkanı vekilidir (Bundan sonraki maddeye bakınız).

34. Madde — Cumhurbaşkanlığı boş kaldığında Meclis toplanırsa Cumhurbaşkanını hemen seçer.

Meclis toplanık değilse çağrılarak Cumhurbaşkanı seçilir. Meclisin seçim dönemi sona ermiş veya seçimin yenilenmesine karar verilmiş olursa Cumhurbaşkanını gelecek Meclis seçer.

Otuz dördüncü madde — Cümhur Riyasetinin inhilâlinde Meclis müçtemi ise yeni Reiscümhuru derhal intihap eder.

Meclis müçtemi değilse reis tarafından hemen içtimaat davet edilerek Reiscümhur intihap edilir. Meclisin intihap devresi hitam bulmuş veya intihabatın teçdidine karar verilmiş olursa Reiscümhuru gelecek Meclis intihap eder.

33 üncü maddede gösterilen sebeplerden biri ile Cümhur başkanlığı açılır açılmaz B. M. M. Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik etmekle beraber, bir yandan da yeni cumhurbaşkanı seçimi yapılması sağlanacaktır. Bunun içindir ki kanun bu maddesinde şayet Meclis toplu halde ise bu seçimi hemen yapacaktır, demistir. Meclis, toplantılarına ara vermiş bulunuyorsa (bak. madde: 14) hemen toplantıya çağrılır (Bak. madde: 19) ve seçimi yapar.

Anayasa bu konuda özel bir durumu düşünmüştür. O da, Cumhurbaşkanlığının açılması sırasında Meclis'in seçim döneminin bitmiş olması veya seçim yenilenmesine karar vermiş olması (Bak. madde: 13 ve 25) halidir. Bu takdirde Cumhurbaşkanı seçimi yeni seçim sonunda kurulacak Meclis tarafından yapılır ve bu seçim yapıncaya kadar Cumhurbaşkanlığına B. M. M. başkanı vekillik eder.

35. Madde — Cumhurbaşkanı Meclis'in kabul ettiği kanunları on gün içinde ilân eder.

Cumhurbaşkanı, uygun bulmadığı kanunları bir daha görüşülmek üzere on gün içinde gerekçesi ile birlikte Meclise geri verir. Anayasa ile bütçe kanunu bu hüküm dışındadır.

Meclis geri verilen kanunu gene kabul ederse Cumhurbaşkanı onu ilân etmek ödevindedir.

Otuz beşinci madde — Reiscümhur, Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilân eder.

Teşkilâtı esasîye kanunu ile bütçe kanunları müstesna olmak üzere ilânını muvafık görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere esbabı mucibesile birlikte keza on gün zarfında Meclise iade eder.

Meclis, mezkûr kanunu bu defa da kabul ederse, onun ilânını Reiscümhur için mecburidir.

Cumhurbaşkanı B. M. M. ince kabul olunan kanunları ilân etmek ödevindedir. Bunun için on günlük bir zaman konulmuştur. Bir kanunun B. M. M. nde kabulü günü ile ilânı günü arasında en çok on gün geçebilir. Bu on günün içinde tatil günleri de vardır.

Anayasa Cumhurbaşkanına kanunlar için bir veto hakkı kullanmak imkânını vermiştir. Bu yetki bugüne kadar hiç kul-

lanılmamıştır. Bu hak kullanıldığı takdirde B. M. M. nin kanunu yeniden görüşmesi gerektir. Şayet, Meclis kanunu yeni baştan kabul edecek olursa Cümhur Başkanının onu ilân etmesi lâzımdır. İade olunan kanun yalnız bir defa görüşülür (İçtüzük, madde: 114).

36. Madde — Cumhurbaşkanı her yıl Kasım ayında Hükümetin geçen yıldaki çalışmaları ve giren yıl içinde alınması uygun görülen tedbirler hakkında bir söylev verir. Yahut söylevini Başbakan'a okutur.

Otuz altıncı madde — Reiscümhur, her sene teşrinisânide Hükümetin geçen seneki faaliyetine ve o sene ittihaz edilmesi münasip görülen tedbirlere dair bir nutuk irad eder veyahut Başvekile kıraat ettirir.

Cumhurbaşkanı yıllık söylevinde Devletin genel politika meselelerine dokunur. Söylevin Başbakan tarafından okunması da mümkündür. Ancak, Cumhurbaşkanı söylevini Meclis Başkanlığı kürsüsünden okuduğu halde, Başbakan söz kürsüsünden okur.

37. Madde — Cumhurbaşkanı, yabancı devletler yanında Türkiye Cumhuriyetinin siyasî temsilcilerini tayin eder ve yabancı devletlerin siyasî temsilcilerini kabul eder.

Otuz yedinci madde — Reiscümhur, ecnebi Devletlerin nezdinde Türk Cumhuriyetinin siyasî mümessillerinin tayin ve ecnebi Devletlerin siyasî mümessillerini kabul eder.

Cumhurbaşkanına tanınmış olan bu yetki zaten Devlet başı oluşunun bir nefesidir (Bak. madde: 32). Yabancı devletler elçileri güven mektuplarını Devlet reisine sunarlar. Türkiyenin yabancı devletlerdeki elçileri de Cumhurbaşkanınca tayin olunurlar.

38. Madde — Cumhurbaşkanı, seçiminden hemen sonra Meclis önünde şöyle andiçer:

«Namusum üzerine söz veririm ki:

Cumhurbaşkanı olarak, Cumhuriyet kanunlarını, milletin egemenlik esaslarını sayacağım;

Ve bunları müdafaa edeceğim;

Türk milletinin mutluluğuna bütün bağlılığımla, bütün kuvvetimle çalışacağım:

Türk Devletine yönelecek her telikeyi en son şiddetle önleyeceğim;

Türkiye'nin şanını, şerefini koruyup yükseltmek, üstüme aldığım görevin isterlerini yerine getirmek için olanca varlığımla çalışmaktan asla ayrılmıyacağım.»

Otuz sekizinci madde — (Muaddel: 10 nisan 1928) — Reiscümhur, intihabı akabinde ve Meclis huzurunda şu suretle yemin eder:

(Reiscümhur sıfatile Cumhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti Milliye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadikane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiyenin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrinesif etmekten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm).

Lâiklik esasına göre (bak. madde: 2) yemin Tanrı şahit tutularak edilmez. Cumhurbaşkanı seçilir seçilmez kürsüye çıkar ve andiçer. And formülü, kanunu, egemenliği, milletin yükselmesini ve bağımsızlığının korunmasını, Türkiyenin medenilikte yükselmesini esas tutmuştur.

39. Madde — Cumhurbaşkanının çıkaracağı bütün ka-

rarlar Başbakan ile birlikte ilgili Bakan tarafından imzalanır. Otuz dokuzuncu madde — Reiscümhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile vekili aidi tarafından imza olunur.

Cumhurbaşkanının siyasi bakımdan sorumluluğu yoktur (Bak. madde: 41). Sorumlu olmayan kimsenin yapacağı işlerden çıkacak neticelerin sorumlu kimselere yüklenebilmesi gerekir. Bu bakımdan Cumhurbaşkanının imza edeceği tekmil belgeleri Başbakan ve ilgili Bakan birlikte imzalarlar. Siyasi sorumluluk bunlara yüklenir.

40. Madde — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir.

Kırkinci madde — Başkomutanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde mündemice olup Reiscümhur tarafından temsil olunur. Kuvayi harbiyenin emir ve kumandası hazarda kanunu mahsusuna tevfikan Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ve seferde İcra Vekilleri Heyetinin inhası üzerine Reiscümhur tarafından nasbedilecek zata tevdi olunur.

Türkiye Cumhuriyeti orduları Başkomutanlığın emrindedirler. Bu ordular Millet müdafasında oldukları için ancak egemenliğe sahip olan milleti temsil eden ve onun adına egemenliği kullanan B. M. M. nin emirlerine göre hareket etmelidirler. Bundan dolayıdır ki, Başkomutanlık Meclistedir. Lâkin Meclis bu noktada Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Teknik bakımdan ordu barış zamanında genel kurmay

38. Madde — Cumhurbaşkanı, seçiminden hemen sonra Meclis önünde şöyle andiçer:

«Namusum üzerine söz veririm ki:

Cumhurbaşkanı olarak, Cumhuriyet kanunlarını, milletin egemenlik esaslarını sayacağım;

Ve bunları müdafaa edeceğim;

Türk milletinin mutluluğuna bütün bağlılığım, bütün kuvvetimle çalışacağım:

Türk Devletine yönelecek her telikeyi en son şiddetle önliyeceğim;

Türkiye'nin şanını, şerefini koruyup yükseltmek, üstüme aldığım görevin isterlerini yerine getirmek için olanca varlığım çalışmaktan asla ayrılmıyacağım.»

Otuz sekizinci madde — (Muaddel: 10 nisan 1928) — Reiscümhur, intihabı akabinde ve Meclis huzurunda şu suretle yemin eder:

(Reiscümhur sıfatile Cümhuriyetin kanunlarına ve hâkimiyeti Milliyeye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadikane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasırnefis etmekten ayrılmıyacağıma namusum üzerine söz veririm).

Lâiklik esasına göre (bak. madde: 2) yemin Tanrı şahid tutularak edilmez. Cumhurbaşkanı seçilir seçilmez kürsüye çıkar ve andiçer. And formülü, kanunu, egemenliği, milletin yükselmesini ve bağımsızlığının korunmasını, Türkiye'nin medenilikte yükselmesini esas tutmuştur.

39. Madde — Cumhurbaşkanı çıkaracağı bütün ka-

rarlar Başbakan ile birlikte ilgili Bakan tarafından imzalanır.

Otuz dokuzuncu madde — Reiscümhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile vekili aidi tarafından imza olunur.

Cumhurbaşkanının siyasi bakımdan sorumluluğu yoktur (Bak. madde: 41). Sorumlu olmayan kimsenin yapacağı işlerden çıkacak neticelerin sorumlu kimselere yüklenebilmesi gerekir. Bu bakımdan Cumhurbaşkanının imza edeceği tek-mil belgeleri Başbakan ve ilgili Bakan birlikte imzalarlar. Siyasi sorumluluk bunlara yüklenir.

40. Madde — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir.

Kırkinci madde — Başkomutanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde mündemic olup Reiscümhur tarafından temsil olunur. Kuvayi harbiyenin emir ve kumandası hazarda kanunu mahsusuna tevfikân Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ve seferde İcra Vekilleri Heyetinin inhası üzerine Reiscümhur tarafından nasbedilecek zata tevdi olunur.

Türkiye Cümhuriyeti orduları Başkomutanlığın emrindedirler. Bu ordular Millet müdafaaasında oldukları için ancak egemenliğe sahip olan milleti temsil eden ve onun adına egemenliği kullanan B. M. M. nin emirlerine göre hareket etmelidirler. Bundan dolayıdır ki, Başkomutanlık Meclistedir. Lâkin Meclis bu noktada Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Teknik bakımdan ordu barış zamanında genel kurmay

başkanlığına ve sefer sırasında Bakanlar Kurulunca yapılacak teklif üzerinde Cumhurbaşkanının tayin edeceği komutana bağlıdır.

41. Madde — Cumhurbaşkanı, vatan hayınlığı halinde Büyük Millet Meclisine karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı çıkaracağı bütün kararlardan doğacak sorumlular 39 uncu madde gereğince bu kararları imzalayan Başbakanın ve ilgili Bakanındır.

Cumhurbaşkanının, özlük işlerinden dolayı sorumluması gerekirse, Anayasanın Milletvekilliği dokunulmazlığı ile ilgili 17 inci maddesi hükümlerine uyulur.

Kırk birinci madde — Reisicumhur, hiyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür. Reiscumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellid mesuliyet 39 uncu madde mucibince mezkûr mukarreratı imza eden Başvekil ile vekili aidine racidir.

Reisicumhurun hususatı şahsiyesinden dolayı mesuliyeti lâzım geldikte işbu teşkilâtı esasıye kanununun masuniyeti teşriiye taallük eden 17 nci maddesi mucibince hareket edilir.

Siyasî bakımdan sorumlu olmayan (Bak. madde: 39) Cumhurbaşkanı, ceza bakımından sorumsuz değildir. Ancak, sorumluluğu, B. M. M. e karşıdır ve yalnız vatan hainliği halinde meydana çıkar (Bak. Hiyaneti vataniye kanunu, madde 1).

Kendine ait işlerden ötürü tıpkı diğer Milletvekillerinin durumundadır. Milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki yollardan gidilerek sorumlu kılınabilir.

42. Madde — Cumhurbaşkanı, Hükümetin teklifi üzerine,

daimî malûllük veya kocama gibi özlük sebeplerden dolayı belli kimselerin cezalarını kaldırabilir veya hafifletebilir.

Cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi tarafından sanılanarak hüküm giyen Bakanlar hakkında bu yetkiyi kullanamaz.

Kırk ikinci madde — Reiscumhur, Hükümetin inhası üzerine, daimî malûliyet veya şeyhahat gibi şahsî sebeplerden dolayı muayyen efradın cezalarını iskat veya tahfif edebilir.

Reiscumhur, Büyük Millet Meclisi tarafından itham edilerek mahkûm olan vekiller hakkında bu salâhiyeti istimal edemez.

Devlet reislerine her zaman cezaları afetmek hakkı tanınmıştır. Anayasamız af hakkı değilse de, cezaları kaldırmak veya indirmek hakkını Cumhurbaşkanına vermiştir. Bu hal, neticesi bakımından özel affa benzer (Bak. madde: 26 ve Türk ceza kanunu, madde: 98). Yalnız, Cumhurbaşkanı'nın bu yetkiyi kullanabilmesi cezası kaldırılacak veya indirilecek olan hükümlü kimsenin geçmez bir sakatlığa yahut da kocamış olmasına bağlıdır. Buna dair imzalanacak kararı Başbakanla Adliye bakanının imza etmeleri lâzımdır (Bak. madde: 39). Cumhurbaşkanı bu yetkiyi kullanmak için hükümetin bir teklifte bulunması da icabeder. Yetki hastalar ve düşkünlere için de kullanılabilir. Zira, maddede özlük sebeplerden bahs olunmaktadır.

Cumhurbaşkanı bu yetkisini Yücedivanda yargılanıp da hüküm giymiş olan Bakanlar için kullanamaz.

43. Madde — Cumhurbaşkanı'nın ödeneği özel kanunla gösterilir.

Kırk üçüncü madde — Reiscumhurun tahsisatı kanunu mahsus ile tayin olunur.

(Bak. madde: 18).

44. Madde — Başbakan Cumhurbaşkanınca Meclis üyeleri arasından tayin olunur.

Oteki Bakanlar Başkanca Meclis üyeleri arasından seçilip tamamı Cumhurbaşkanınca tarafından onandıktan sonra Meclise sunulur.

Meclis toplanık değilse sunma işi Meclisin toplanmasına bırakılır.

Hükümet, tutacağı yolu ve siyasî görüşünü en geç bir hafta içinde Meclise bildirir ve ondan güven ister.

Kırk dördüncü madde — (Muaddel: 29 ikinciteşrin 1937) — Başvekil, Reiscümhur canibinden ve Meclis âzası meyanından tayin olunur.)

Sair vekiller Başvekil tarafından Meclis âzası arasından intihab olunarak heyeti umumiyesi Reiscümhurun tasdikile Meclise arz olunur.

Meclis müçtemi değilse arz keyfiyeti Meclisin içtimainda talik olunur.

Hükümet hattı hareket ve siyasî noktaî nazarını âzamî bir hafta zarfında Meclise bildirir ve itimat talep eder.

Hükümet iki organlıdır: Cumhurbaşkanınca ve Bakanlar kurulu. Bakanlar Kurulunun başında Başbakan vardır. Başbakanı Cumhurbaşkanınca Milletvekilleri arasından seçer. Bu da kendi arkadaşlarını seçer. Hepsinin de Milletvekili olması şarttır. Bakanlar kurulu tamamlanınca Başbakan listeyi Cumhurbaşkanınca sunar. Devlet başı buna bir şey demezse, Bakanlar listesi B. M. M. ne sunulur. Şayet hükümet değişikliği Meclisin ara verme sırasında olmuşsa, toplantı yapılinca Meclis önüne çıkarılır. Kurulan hükümetin bir hafta içinde Meclise güdeceği politikayı bildirmesi ve bu politikanın Meclisçe uygun görülerek güven verilmesi gerektir. Güven alamıyan kabine çekilmek zorunda kalır.

Cumhurbaşkanı Başbakanı seçmek hakkına sahip olduğu gibi, onu vazifesinden uzaklaştırmak yetkisine de sahiptir.

45. Madde — Bakanlar, Başbakanın reisliği altında (Bakanlar Kurulu) nu meydana getirir.

Kırk beşinci madde — Vekiller, Başvekilin riyaseti altında (İcra Vekilleri Heyeti) ni teşkil eder.

(Bak. madde: 7).

Bakanlar kurulu Başbakanla Bakanlardan meydana gelir. Bugünkü günde hükümette on üç Bakan vardır. Bakan, bir grup kamu hizmetini idaresi altında bulunduran siyasî kişidir. Bakanın Milletvekili olması lâzımdır.

46. Madde — Bakanlar Kurulu, Hükümetin genel politikasından birlikte sorumludur.

Bakanların her biri kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altında bulunanların eylem ve işlemelerinden ve politikasının genel gidişinden tekbaşına sorumludur.

Kırk altıncı madde — İcra Vekilleri Heyeti Hükümetin umumî siyasetinden müştereken mesuldür.

Vekillerden her biri kendi salâhiyeti dairesindeki icraattan ve maiyetinin efaal ve muamelâtından ve siyasetinin umumî istikametinden münferiden mesuldür.

Bakanlar Kurulunun topyekûn sorumluluğu Parlâmentolu hükümetin bir özelliğidir. Bu maddedeki sorumluluk siyasî sorumluluktur. Bir kusur veya suç işlenmesi lâzımgelmez. Neticede hükümet çekilmek zorunda kalır. Yalnız, genel politika dolayısıyla böyle bir durum ortaya çıkabilir.

Maddenin ikinci fıkrasında yazılı halde bütün kabinenin çekilmesine lüzum yoktur. Bakanlardan yalnız bir tanesi çekilir.

Bakanlar Meclis önünde sorumlu oldukları için Mecliste her zaman söz alabilirler ve sıraya bağlanmaksızın kürsüye çıkabilirler.

47. Madde — Bakanların görev ve sorumluları özelkanunla gösterilir.

Kırk yedinci madde — (Muaddel: 29 ikinci teşrin 1937)
— Vekillerin vazife ve mesuliyetleri mahsus kanunla tayin olunur.

Her Bakanlığın kendi kuruluş ve vazife kanunları vardır.

48. Madde — Bakanların kuruluşu özel kanuna bağlıdır.

Kırk sekizinci madde — (Muaddel: 29 ikinci teşrin 1937)
— Vekâletlerin teşkili tarzı, mahsus kanuna tâbidir.

1/12/1937 tarihli ve 3271 sayılı kanuna göre Bakanlar Kurulunun kaç kişiden kurulacağı Başbakanın teklifi ve Cümhurbaşkanının onaması ile belli olur. Bunların sayısı Devlet işlerinin gelişmesine göre değişebilir.

49. Madde — İzinli veya herhangi bir sebeple özürli olan bir Bakana, Bakanlar Kurulu üyelerinden bir başkası geçici olarak vekillik eder. Ancak bir Bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Kırk dokuzuncu madde — (Muaddel: 29 ikinciteşrin 1937)
— Mezun veherhangi bir sebeple mazeret olan bir vekile İcra Vekilleri Heyeti âzasından bir diğeri muvakkaten niyabet eder. Ancak bir vekil bir vekâletten fazlasına niyabet edemez.

Bakanlar Kurulu üyelerinden birinin izinli olması, yahut da yurt dışı yolculuk gibi bir sebeple işinin başında bulunmaması halinde başka bir bakan o işlere de bakar. Bu takdirde, arkadaşına vekillik etmiş olur. Ancak, birden ziyade Bakanlığa birden vekillik caiz değildir.

50. Madde — Bakanlardan birinin Yücedivana yollanması hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisince verilen karar, kendisini Bakanlıktan da düşürür.

Ellinci madde — (Muaddel: 29 ikinci teşrin 1937) — İcra Vekillerinden birinin Divanı Âliye sevkine dair Türkiye Büyük Millet Meclisince verilen karar vekâletten sukutu dahil mutazammındır.

Bir Bakanın ceza ve mal bakımından sorumlu olduğu bir hal varsa Kamutayca Yüce Divan kurulmasına karar verilir (Madde: 67) (İçtüzük), madde: 176). Bu yolda bir karar verilmesi Bakanlıktan düşmeyi gerekli kılar.

51. Madde — İdare dâvalarına bakmak ve idare uyuşmazlıklarını çözmek, Hükümetçe hazırlanarak kendine verilecek kanun tasarıları ve imtiyaz sözleşme ve şartlaşmaları üzerine düşünüşünü bildirmek, gerek kendi özel kanunu ve gerek başka kanunlarla gösterilen görevleri yapmak üzere bir Danıştay kurulur. Danıştay Başkanları ve üyeleri, daha önce önemli görevlerde bulunmuş, uzmanlıkları, bilgileri ve görgüleriyle belirgin kimseler arasından Büyük Millet Meclisince seçilir.

— Elli birinci madde — İdarî dâva ve ihtilâfları rüyet ve hal, Hükümetçe ihzar ve tevdi olunacak kanun lâyhahaları ve imtiyaz mukavele ve şartnameleri üzerine beyanı mütalâa, gerek kendi kanunu mahsus ve gerek kavanini saire ile muayyen vezaifi ifa etmek üzere bir Şûrayı Devlet teşkil edilecektir. Şûrayı Devletin rüesa ve âzası vezaifi mühimmede bulunmuş ilim, ihtisas ve tecrübeleri ile mütemayiz zevat meyanından Büyük Millet Meclisince intihap olunur.

Anayasanın bu maddesine göre bir Danıştay kurulmuştur. Bu daire 30/12/1938 tarihli ve 3546 sayılı Devlet Şûrası

kanununa göre işler ve çalışır. Danıştay hükümetin danışma organı ve aynı zamanda bir mahkemedir (Bak. 803 No. lu karar). Burada bir başkan ve beş daire başkanı, her dairede de dörder üye vardır. Bunları B. M. M. seçer. Danıştay Başbakanlığa bağlıdır. Bu bakımdan başkanlıklara ve üyeliklere namzetler Başbakanlıktan gösterilir.

Danıştayda Başmuavin, muavin, mülâzim ve kâtipler de bulunur. Aynı zamanda Danıştay savcıları da vardır. Bunları Bakanlar kurulu seçer.

52. Madde — Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanışını göstermek yahut kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere içinde yeni hükümler bulunmamak ve Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarır.

Tüzükler Cumhurbaşkanının imzası ve ilâniyle yürürlüğe girer.

Tüzüklerin kanunlara aykırılığı ileri sürüldükte bunun çözüm yeri Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Elli ikinci madde — İcra Vekilleri Heyeti, kanunların sü- veri tatbikiyesini irae veyahut kanunun emrettiği hususati tes- bit için, ahkâmı cedideyi muhtevi olmamak ve Şûrayı devle- tin nazarı tetkikinden geçirilmek şartile, nizamnameler tedvin eder.

Nizamnameler Reiscümhurun imza ve ilâniyle mamulün- bih olur.

Nizamnamelerin kavanine muğayereti iddia olundukta bunun mercii halli Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Hükümet işlerinin görülmesini kolaylaştırmak için kanun- ların yürümesini sağlayacak tüzükler çıkarılır. Bunlar bir ka- rarname ile çıkarılırlar. Danıştayın vazifelerinden biri de bu yolda çıkarılacak tüzükleri gözden geçirmektir. Danıştay bun-

larda kanunlara aykırı bir hüküm bulunmamasına dikkat eder. Buna rağmen, bir tüzüğün kanunlardaki hükümlere aykırı dü- şen hükümler taşımakta olduğu ileri sürülebilir. Bu yolda bir iddia ancak B. M. M. ne karşı ileri sürülebilecektir. Karar, Meclise aittir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YARGI ERKİ

53. Madde — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri kanunla gösterilir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUVVEİ KAZAİYE

Elli üçüncü madde — Mahkemelerin teşkilâtı, vazife ve salâhiyetleri kanunla muayyendir.

Anayasanın bu maddesinde sözünü ettiği «Mahkemelerin kuruluş kanunu» henüz çıkarılmış değildir.

Hangi işin hangi mahkemede görüleceği meselesi mahke- melerin görev ve yetkisi meselesidir.

Bir mahkemin görevi, işlerin çeşidi bakımından hangi çe- şit işlerin o mahkemeye geleceği demektir (Hukuk usulü mu- hakemeleri kanunu, madde: 2ve sonrakiler).

Bir mahkemenin yetkisi ise hangi işlere hangi yerdeki mah- kemenin bakacağıdır (Hukuk usulü muhakemeleri kanunu, madde: 9 ve sonrakiler).

(Bak. madde: 60 ve 83).

54. Madde — Yargıçlar, bütün dâvaların görülmesinde ve hükmünde bağımsızdırlar ve bu işlerine hiçbir türlü karışamaz. Ancak kanun hükmüne bağlıdırlar.

Mahkemelerin kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Bakanlar Kurulu hiç bir türlü değiştiremezler, başkalyamazlar, geciktiremezler ve hükümlerinin yerine getirilmesine engel olamazlar.

Elli dördüncü madde — Hâkimler bilcümle dâvaların muhakemesinde ve hükmünde müstakil ve her türlü müdahâlettan âzade olup ancak kanunun hükmüne tâbidir.

Mahkemelerin mukarreratını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti hiç bir veçhile tebdil ve tağyir ve tehir ve infazı ahkâmına mümanaat edemez.

Mahkemeler millet adına yargı hakkı kullanırlar (Bak. madde: 8). Bu işi görebilmek için hüküm veren yargıçların hiç kimseden emir almamaları ve onların işine hiç bir makamın karışmaması şarttır (bak. madde: 55).

Modern devlette en önemli ve başta gelen görev yargı işidir. Bu işin gereği gibi görülebilmesi yargıçların kesinleşmiş hükümlerinin hiç bir suretle değiştirilmemesi ile mümkündür. Bundan ötürü devlet organlarından B. M. M. ve Bakanlar kurulu mahkemelerden çıkacak hükümlerin yerine getirilmesine engel olamazlar. B. M. M. nin ancak cezaları âfetmek, indirmek ve değiştirmek hakkı vardır (Bak. madde: 26). Çumhurbaşkanı da belli sebeplerin varlığı halinde cezaları azaltabilir veya kaldırabilir (Bak. madde: 42).

55. Madde — Yargıçlar, kanunda gösterilen usuller ve haller dışında görevlerinden çıkarılamazlar.

Elli beşinci madde — Hâkimler kanunen muayyen olan usul ve ahval haricinde azlolunamazlar.

Mahkemelerin bağımsızlığı yargıçların hiç bir şeyden korkmaması ile sağlanabilir. Bunun için de işlerinden uzaklaştırılmayacaklarından emin olmalıdırlar. Kanunun gösterdiği haller dışında kendilerine bir şey yapılamaz ve dokunulamaz (Bak. 14/7/1934 tarihli ve 2556 sayılı Hâkimler Kanunu).

56. Madde — Yargıçların nitelikleri, hakları, görevleri, aylık ve ödenekleri, nasıl tâyin olunacakları ve görevlerinden nasıl çıkarılacakları özel kanunla gösterilir.

Elli altıncı madde — Hâkimlerin evsafı, hukuku, vezaifi, maaş ve muhassesatı ve sureti nasb ve azilleri kanunu mahsus ile tayin olunur.

Hâkimler kanunu yargıçlarda belli nitelikler arar. Bunların belli bir öğretim durumundan geçmiş olmaları lâzımdır. Yargıç tarafsız olmalıdır (Bak. Hukuk usulü muhakemeleri kanunu, madde: 28, 29, ve 36).

Yargıçlar başka vazife alamazlar. (Bak. madde: 57). Ticaret yapamazlar. Kendi yargı dairelerinde vasi olamazlar. (Bak. Türk kanunu medenisi, madde: 368, fıkra 4).

Yargıçların sorumu hakkında bak. Hukuku usul muakemeleri kanunu madde: 573 ve sonrakiler.

57. Madde — Yargıçlar, kanunla gösterilenlerden başka genel veya özel hiçbir görev alamazlar.

Elli yedinci madde — Hâkimler kanunen muayyen vezaiften başka umumî ve hususî hiç bir vazife deruhte edemezler.

* Yargı hakkının kullanılması bu görevi yerine getireceklerin başka işlerle uğraşmamalarını gerekli kılar. Bu bakımdan, yargıçlar ne özel ve ne de genel vazifeler üstlenemezler. Şu kadar ki, kanunların kendilerine başka vazifeler yük-

lediği olabilir. Resmî daireler arasında anlaşmazlıklara hakem olarak bakmak bunlardandır.

58. — Madde — Mahkemelerde yargılamalar herkese açıktır.

Yalnız yargılama usulü kanunları gereğince bir yargılamanın kapalı olmasına mahkeme karar verebilir.

Elli sekizinci madde — Mahkemelerde muhakemat alenidir.

Yalnız usulü muhakemat kanunu mucibince bir muhakemenin hafiyen cereyanına mahkeme karar verebilir.

Mahkemelerde işleri olanlar için en büyük güvenlik yargılamaların gizli olmamasıdır Herkes mahkemeye girebilir. Bununla beraber, bazı hallerde yargılamanın gizli yapılması icap edebilir (Bak. Hukuku usulü muhakemeleri kanunu, madde: 149; Ceza muhakemeleri usulü kanunu: 373 ve sonrakiler.)

59. Madde — Herkes mahkeme önünde haklarını korumak için gerekli gördüğü yasal araçları kullanmakta serbesttir.

Elli dokuzuncu madde — Herkes mahkeme huzurunda hukukunu müdafaa için lüzum gördüğü mesru vesaiti istimalde serbesttir.

Vatandaşlara mahkemeler önünde haklarını koruma imkânları verilmek lazımdır. Bunu sağlamak düşüncesi ile Anayasamız bu maddede yazılı hükmü koymuştur. Ancak, kanun bir şeyin ispatını belli bir şekle bağlamışsa bu şeyi iddia edenin kanunda yazılı aracı kullanması gerektir. (Bak. Hukuk usulü muhakemeleri kanunu, madde: 288).

60. Madde — Hiçbir mahkeme görev ve yetkisi içindeki

dâvalara bakmazlık edemez. Görev ve yetki dışında olan dâvalar ancak bir kararla reddolunur.

Altmışinci madde — Hiç bir mahkeme vazife ve salâhiyeti dahilinde olan dâvaları rüyetten imtina edemez. Vazife ve salâhiyeti haricinde olan dâvalar ancak bir kararla reddolunur.

Mahkemelerin görev ve yetkisi kanunlarda gösterilmiştir (Bak. madde: 53). Her mahkeme kendi görevine ve yetkisine giren bütün işlere bakar. Bir mahkemeye kendi görevi ve yetkisi dışında kalan bir dâva gelmiş olsa bile buna niçin bakamayacağını gösteren bir kararla dâvanın reddi lâzımgelir. Aksi halde yargıç hakkı yerine getirmekten kaçınmış olur (Bak. Hukuk usulü muhakemeleri kanunu, madde: 573, bent 6 ve 574).

YÜCEDİVAN

61. Madde — Bakanları, Danıştay ve Yargıtay Başkanları ve üyelerini ve Cümhuriyet Bassavcısını görevlerinden doğacak işlerden dolayı yargılamak için Yücedivan kurulur.

DİVANI ÂLİ

Altmış birinci madde — (Muaddel: 29 ikinci teşrin 1937) — Vazifelerinden münbais hususatta İcra Vekilleri ile Şûrayı devlet ve Temyiz mahkemesi rüesa ve âzasını ve Cümhuriyet Başmüddeiumumisini muhakeme etmek üzere (Divanı Âli) teşkil olunur.

Siyasî adâleti yerine getiren mahkemeye (Yücedivan) denir. Bu mahkemenin yargı görevi Bakanların, Yargıtay ve

Danıştay başkan ve üyelerinin ve Cumhuriyet Başsavcısının yargılanmasıdır.

Yücedivan B. M. M. kararı ile kurulur. (Bak. Madde: 67).

62. Madde — Yücedivan üyeliği için, on biri Yargıtay, onu Danıştay Başkanları ve üyeleri arasından ve kendi genelkurulları tarafından, gerekli görüldükçe gizli oyla, yirmi bir kişi seçilir.

Bunlar gizli oy ve saltçoklukla içlerinden birini başkan ve birini Başkan vekili seçerler.

Altmış ikinci madde — Divanı âli âzalığı için on biri Mahkemei temyiz, onu Şûrayı devlet rüesa ve âzası meyanından ve kendi heyeti umumiyeleri tarafından ledelikliğe rey-i hafi ile yirmi bir zat intihap olunur.

Bu zevat rey-i hafi ve ekseriyeti mutlaka ile içlerinden birini reis ve birini reis vekili intihap ederler.

Yücedivan gerektiğinde kurulan bir mahkeme olduğu için kimlerden kurulacağına önceden bilinmesi icabeder. Yücedivan yargıçları yirmi bir tanedir. Bunların on biri Yargıtaydan, on tanesi de Danıştaydan seçilir. Seçim bu kurulların genel kurullarında yapılır. Gerek Yargıtaydan ve gerekse Danıştaydan seçilen yargıçlar aralarından birini başkan ve bir diğerini de başkan vekili seçerler.

63. Madde — Yücedivan bir başkan ve on dört üye ile kurulur ve kararlarını saltçoklukla verir.

Geri kalan altı kişi gerektiğinde kurulun eksikliğini tamamlamak için yedek üye durumundadır.

Bu yedek üyeler, üçü Yargıtay, üçü Danıştay'dan seçilmiş üyeler arasından olmak üzere adçekme ile ayrılır.

Başkanlığa ve başkan vekilliğine seçilenler bu adçekmeye girmezler.

Altmış üçüncü madde — Divanı âli bir reis ve on dört âza ile teşekkül ve ekseriyeti mutlaka ile karar ittihaz eder.

Mütebaki altı zat ledelicap heyetinin noksanını ikmal için ihtiyat âza vaziyetindedir.

İşbu ihtiyat âza üçü Mahkemei temyiz, üçü Şûrayı devletten müntehap âza arasından olmak üzere kura ile tefrik olunurlar.

Reisliğe ve reis vekilliğine intihap olunanlar bu kuraya dahil olmazlar.

Yücedivanda yargıçlık üzere yirmi bir kişilik bir kurul meydana gelirse de bunlardan Başkan olarak seçilen zat ile yalnız on dört üye Yücedivan mahkemesi olarak iş görür. Bunları ayırmak için Yargıtay üyesi yargıçlarından üçü ile Danıştay üyesi yargıçlardan üçü adçekme ile ayrılırlar. Bunlar yedekte kalacaklardır. Geri kalan üyeler on dört kişilik mahkemeyi meydana getirirler. Başkanlığa ve onun vekilliğine seçilmiş olan zat adçekmeye girmezler. Yedek üyeler mahkeme üyelerinden ayrılacak olanların yerine geçerler. Böylece, Yücedivanın her zaman bir başkanı ve on dört üyesi bulunur.

64. Madde — Yücedivanın savcılık görevi, Başsavcılık tarafından görülür.

Altmış dördüncü madde — Divanı âlinin müddeiumumiliği Başmüddeiumumilik tarafından ifa olunur.

Yüce divan ceza sorumluna karar veren bir mahkemedir. Onun için öteki ceza mahkemelerinde olduğu gibi burada da bir savcı vardır. Yücedivanın savcılık görevini Yargıtayın başsavcılık makamı yapar. Şayet başsavcı yargılanmak gerekirse (bak. Madde: 61), o zaman başsavcılık makamı adına başsavcılık başyardımcısı Yücedivan savcılığını yapacaktır.

65. Madde — Yücedivanın kararları kesindir.

Altmış beşinci madde — Divanı âlinin kararları katîdir.

Esas olarak, her dâva mahkemece görüldükten sonra Yargıtayda tekrar incelenir. Fakat, Yücedivan kararlarına karşı başvurulacak bir kapı yoktur. Bu mahkemenin vereceği kararlar değişmez. Hattâ Cumhurbaşkanı cezaları azaltmak yetkisini burada hüküm giyenler hakkında kullanamaz (Bak. madde: 42, son fıkra).

66. Madde — Yücedivan kanunlara göre yargılar ve hüküm verir.

Altmış altıncı madde — Divanı âli mevzu kanunlara tevfikân muhakkeme icra ve hüküm ita eder.

Yücedivanın göreceği işlerde gelişi güzel hükmetmeğe hakkı yoktur. Usul kanunlarını gözetmesi lâzımgeldiği gibi vereceği hükümlerde de konulmuş kanunları yerine getirir. Yargıçlar Türk kanunlarına göre hüküm verirler (Bak. Hukuk usulü Muhakemeleri kanunu, madde: 76).

67. Madde — Yücedivan gerekli görüldüğünde Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla kurulur.

Altmış yedinci madde — Divanı âli görülen lüzum üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kararile teşkil olunur.

Yücedivan her zaman kurulu bir mahkeme değildir. Ancak, yargılanması gerekli bir iş ve kişi ortaya çıkacak olursa B. M. M. ince verilecek karar üzerine kurulur. Yücedivanın kurulması gerekip gerekmediğini tayin etmek sırf B. M. M. e aittir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERİN KAMU HAKLARI

68. Madde — Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmektir.

Tabii haklardan olan hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti sınırıdır. Bu sınırı ancak kanun çizer.

BEŞİNCİ FASIL

TÜRKLERİN HUKUKU AMMESİ

Altmış sekizinci madde — Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına müzar olmiyacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Hukuku tabiiyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun marifetile tesbit ve tayin edilir.

Haklar başlıca üçe ayrılırlar: 1 — Medenî haklar (Bak. Türk kanunu medenisi, madde: 8), 2 — Vatandaşlık hakları veya siyasi haklar (Bak 23 subat 1330 tarihli Memâlikî Osmaniyede bulunan ecnebilerin hukuk ve vezaifi hakkında kanun, madde: 1), 3 — Kamu hakları. Bu sonuncular hürriyetlerdir. Hürriyeti kanun vermez. İnsan buna doğuştan sahiptir. Anayasanın beşinci bölümü bunlara dokunur.

Hürriyet, insanın beden ve fikir faaliyetini kullanmak ve geliştirmek iktidarı demektir. Kanun bu iktidarı yalnız kamu iyiliği bakımından sınırlar. Esas, herkesin tam hür olmasıdır. Hürriyetin kayıtlanması normal değildir. Hürriyetin nerede sona ereceğine gelince, bu sınır başkalarının hürriyetlerinin başlamakta olduğu yerdir. Bu sınırlar ancak bir kanunla belirlenir.

69. Madde — Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrık-sız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır.

Altmış dokuzuncu madde — Türkler kanun nazarında müsavî ve bilâistisna kanuna riayetle mükelleftirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve ferî imtiyazları mülga ve memnudur.

Herkes aynı ölçüde hürriyetten faydalanır. Demek ki her insan diğerlerine eşittir. Hürriyet, eşitlik ile birlikte yürür. Hürriyet ve eşitlik ancak hukuka ve kanuna bağlı bir devlette gerçekten vardır. Kanunu hâkim kılmak için herkesin ona uyması lâzımdır.

Eşitlik, bütün vatandaşların kanun tarafından aynı kuvvetle, aynı yollardan korunmuş olmaları demektir. Cumhuriyet bütün vatandaşlara kendi hayatlarını kazanmak ve sadetlerini sağlamak bakımından eşitlik tanır.

(Bak. Madde: 10, 11, 84, 92; 1111 sayılı askerlik kanunu, madde: 1).

70. Madde — Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağış, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri Türklerin tabii haklarındanadır.

Yetmişinci madde — Şahsî masuniyât, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sâyüamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii huku-kundandır.

Anayasanın bu maddesinde başlıca hürriyetler sayılmıştır. Kişi dokunulmazlığı beden hürriyeti demektir. (Bak. Türk kanunu medenisi, madde: 23; 24 Temmuz 1923 Lozan antlaşması, madde: 100). Kişi dokunulmazlığı yanında yalculuk (Madde: 78), can ve ırz (madde: 71), Angarya (madde: 73)

ve çalışma ödevi (Madde: 74, 3 üncü fıkra), konut dokunulmazlığı (Madde: 71 ve 76), gibi haller de vardır. (Bak. Türk ceza kanunu, madde 179 dan 195 e kadar ve ceza muhakemeleri usulü kanunu, 94 - 102). Vicdan hürriyeti için bak. Madde: 75; düşünme hürriyeti için yine madde: 75 ve 77; bir de madde: 80 ve 87; çalışma ve mülk edinme için 74 ve 79.

Kişi hürriyeti yabancılar için kayıtlamalar görür (Bak. 24 temmuz 1934 Lozan antlaşmasına bağlı İkamet ve Salâhiyeti adliye mukavelenamesi, madde: 2; 15/7/1938 tarihli ve 3519 sayılı pasaport kanunu, madde: 6, 25; ecnebilerin Türkiyede ikamet ve seyahatleri hakkında kanun, madde: 20, 22, 33).

Sâkıt hânedan üyelerinin Türkiyede oturmağa hakları yoktur (Bak. 431 sayılı kanun, madde: 2).

71. Madde — Cana, mala, ırza, konuta hiç bir türlü dokunulamaz.

Yetmiş birinci madde — Can, mal, ırz, mesken her türlü taarruzdan masundur.

Bu maddede gösterilen esasa can, mal, ırz dokunulmazlığı denir. İşkence ve eziyet yasaktır (Bak. madde: 73). Cana, mala ve ırza karşı yapılacak el uzatmaları ceza görür. Bununla beraber, 2884 sayılı kanunun 31 inci maddesine bakınız.

72. Madde — Kanunda yazılı hal ve şekillerden başka türlü hiçbir kimse yakalanamaz ve tutulamaz.

Yetmiş ikinci madde — Kanunen muayyen olan ahval ve eskâlden başka bir suretle hiç bir kimse derdest ve tevkif edilemez.

Bir kimsenin ne vakit tutulabileceği ceza muhakemeleri usulü kanununda gösterilmiştir (Bak. Bu kanun, madde: 104). Bundan başka, bir kimsenin tutulabilmesi için yargıç kararı

lâzımdır. (Bak. Ceza muhakemeleri usulü kanunu, madde: 106, birinci kıtar).

73. Madde — İşkence, eziyet, zoralmı ve angarya yasaktır.

Yetmiş üçüncü madde — İşkence, eziyet, müsadere ve angarya memnudur.

(Bak. madde: 70 ve 71).

İşkence, eziyet, zoralmı ve angarya insanlığın çok geri çağlarının usulleri idi. Hakkın hâkim olduğu yerde bunlar olamaz. Türkiye devleti bir hukuk devletidir.

74. Madde — Kamu faydasına gerekli olduğu usulüne göre anlaşılmadıkça ve özel kanunları gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiç kimsenin malı ve mülkü kamuleştirilmez.

Çiftiyi toprak sahibi kılmak ve ormanları devletleştirmek için alınacak toprak ve ormanların kamulaştırma karşılığı ve bu karşılıkların ödeneşi özel kanunlarla gösterilir.

Olağanüstü hallerde kanuna göre yükletilecek para ve mal ve çalışma ödevleri dışında hiçbir kimse başka hiçbir şey yapmaya ve vermeye zorlanamaz.

Yetmiş dördüncü madde — (Muaddel: ¹³ şubat 1937) — Umumî menfaatler için lüzumu, usulüne göre anlaşılmadıkça ve mahsus kanunları mucibince değer pahası peşin verilmedikçe hiç bir kimsenin malı istimal ve mülkü istimlak olunmaz

Çiftiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları Devlet tarafından idare etmek için istimlak olunacak arazi ve ormanların istimlak bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunur.

Fevkalâde hallerde kanuna göre tahmil olunacak para

ve mal ve çalışmaya dair mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiç kimse bir fedakârlık yapmağa zorlanamaz.

Anayasanın 71 inci maddesine göre, mülke dokunulamaz. Ancak, kamu çıkarı kişilerin çıkarından önce gelir. Kamu faydası varsa ve bir kimsenin elinden mülkünün alınmasını gerektirmekte ise, o mülk kamulaştırılır. Bunun için malın değer bahasının peşin verilmesi şarttır. (Bak. 24 Teşrinisani 1295 tarihli Menafii umumiye için istimlak kararnameşi; 14 temmuz 1939 tarihli ve 3710 sayılı belediye istimlak kanunu; ayrıca bak. 3166 sayılı orman kanunu).

Olağanüstü haller olağanüstü tedbirler alınmasını gerekli kılabılır. Ancak, bu takdirde de kanunun bir emri olmak lâzımdır. (Bak. Millî korunma kanunu ve İş mükellefiyetine dair Koordinasyon heyeti kararları).

75. Madde — Hiç kimse felsefe inanından, din ve mezhebinden dolayı kınanamaz. Güvenliğe ve edep törelerine ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü din törenleri serbesttir.

Yetmiş beşinci madde — (Muaddel: ¹³ şubat 1937) — Hiç bir kimse mensup olduğu felsefî içtihad, din ve mezhepten dolayı muaezeze edilemez. Asayiş ve umumî muşeret adabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dinî öyinler yapılması serbesttir.

Bu madde düşünme hürriyeti ile ilgilidir. Lâik devlette vatandaşların din ve mezhep işlerine devlet karışmaz. Felsefe inanın gelince, bu da fikir hayatına dokunur bir iştir. Din hürriyeti sınırını din törenlerinde bulur. Yapılacak din törenlerinin güvenliğe ve edep törelerine uygun olması icabeder (Bak. 13 kânunuevvel 1341 tarihli ve 677 numaralı kanun; Türk Kanunu medenisi, madde: 110 ve 266).

**76. Madde — Kanunda yazılı usul ve haller dışında kim-
senin konutuna girilemez ve üstü aranamaz.**

Yetmiş altıncı madde — Kanun ile muayyen olan usul ve ahval haricinde kimsenin meskenine girilemez ve üzeri tahri edilemez.

(Bak. madde: 71).

**Arama halieri ve yolları ceza muhakemeieri usulü kanu-
nunda gösterilmiştir (Bak. Bu kanun, madde: 94 ve sonrakiler)**

**77. Madde — Basın, kanun çerçevesinde serbesttir ve
yayımindan önce denetlenemez, yoklanamaz.**

Yetmiş yedinci madde — Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel tefiş, muayeneve tâbi değildir.

Bu madde basın hürriyetine dokunur (Bak. 8/8/1931 tarihli ve 1881 sayılı matbuat kanunu, madde: 1). Matbaa açmak isteyenler beyanname verirler. Basılan her şeyin beş tanesi Maarif Bakanlığına verilir (Bak. Basma yazı ve resimleri derleme kanunu; ayrıca, 4475 sayılı kanunun 42 inci maddesi). Gazete ve dergi çıkarmak isteyenler beyanname verirler ve ruhsatname alırlar. Bakanlar kurulu gazeteyi kapatabilir (Matbuat kanunu, madde: 50). Bunun için memleketin genel politifikasına dokunacak yayımlar yapılmış olması lâzımdır. Belli bir takım havadisler yazılamaz. Gazetelerin basılabilecekleri sayfa sayısı tesbit edilmiştir (79 sayılı Koordinasyon kararına bakınız).

Sıkıyönetim sırasında basın çok dar bir hürriyete sahiptir (Bak. Anayasa, madde: 86). Bundan başka, bak. 25/5/1940 tarihli örfi idare kanunu, madde: 3, bent: 4).

Bu madde ile ilgili olmak üzere radyolar için bak. 3222 sayılı telsiz kanunu, madde: 1 ve sonrakiler; 20/7/1937 tarihli

ve 2/7/138 sayılı kararname ile tesbit olunan telsiz ücret tarifesi.

Filimler için bak. 2559 sayılı polis vazife ve salâhiyet kanunu, madde: 6; filimlerin ve film senaryolarının kontrolüne dair nizamname hükümleri.

**78. Madde — Seferberlik ve sıkıyönetim hallerinin veya-
hut salgın hastalıklardan dolayı alınmış kanun tedbirlerinin
gerektirdiği kısıntıların dışında yolculuk hiç bir kayıt altına
alınamaz.**

Yetmiş sekizinci madde — Seferberlikte, idarei örfiye halinde veyahut müstevli emrazdan dolayı kanunen müttehaz tedabir icabatından olarak vazedilecek takyidat müstesna olmak üzere seyahat hiç bir suretle takyidata tâbi tutulamaz.

Bu maddede yazılı hüküm kişi hürriyetinin bir neticesi olan yolculuk serbestliğine karşı yapılacak kayıtlamaları yazmaktadır.

Seferberlikte, yurdu koruma düşüncesi; salgın hastalık çıkması halinde kamu sağlığının tehlikeye girmesi ve sıkıyönetim halinde de devlet düzeninin sarsılmaması kaygısı vardır (Bak. madde: 86 ve örfi idare kanunu, madde: 3, fıkrâ: 7).

**79. Madde — Bağışların, çalışmaların, mülkedimme ve
mal kullanmasının, toplanmaların, derneklerin ve ortaklıkların
serbestlik sınırı kanunlarla çizilir.**

Yetmiş dokuzuncu madde — Ukudun, sâyüamelin, temelîk ve tasarrufun, içtimaatin, cemiyetlerin ve şirketlerin hududu hürriyeti kanunlar ile musarrahtır.

Burada yazılı olan hüküm 68 inci maddenin prensibinin çeşitli hürriyetlere tatbikidir. Bağış hürriyeti, Borçlar kanununun 19 uncu maddesi hükmüne göre sınırlanmalıdır. Çalışma

hürriyeti (Bak. madde: 70), Türk kanunu medenisinin 23 üncü maddesi ile kayıtlıdır. Bundan başka, bak, Borçlar kanunu, madde: 343; 3008 sayılı İş kanunu hükümleri, haftada 48 saat esas; iş mükellefiyetleri için, Millî korunma kanunu hükümleri ve buna dayanılarak çıkarılan kararlar.

Bir kısım çalışma alanları yalnız Türk vatandaşlarına ayrılmıştır. (Bak. 16 haziran 1932 tarihli ve 2007 sayılı Türkiye Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkında kanun, madde: 1 ve 2). Diğer bir kısım işleri görmek için belirli şartlar aranır (bak. Tababet ve şubatının icrası hakkında kanun hükümleri, avukatlık kanunu hükümleri, ebelik ve noterlik hakkındaki kayıtlar).

Mülk edinme hürriyeti özel kanunlarla çizilmiştir (Bak. Türk kanunu medenisi. Madde: 661, 666—668, 671, 637—674, 678, 680). Bundan başka, Bak. Askerî memnu mıntakalar kanunu, İskân kanunu, Belediye yapı ve yollar kanunu, 2884 sayılı kanun, 3116 sayılı kanun, 927 sayılı kanun, Millî Korunma kanunu (Madde: 11, 30, 33, 37, 40).

Bazı eşyanın alım satımı yasak edilebilir (Afyon ve müşakatı hakkındaki yasaklar).

Toplanma hürriyeti hakkında bak. 27 Mayıs 1925 tarihli içtimaati umumiye kanunu, 3 mart 1328 tarihli tecemmuat kanunu

Dernek hürriyeti için bak. Türk kanunu medenisi, madde: 52 - 73; 14/7/1938 tarihli ve 3512 sayılı cemiyetler kanunu; 3008 sayılı İş kanunu, madde: 72.

Ortaklık hürriyeti için bak. Türk kanunu medenisi: 45—52; Borçlar kanunu, 520—541; Ticaret kanunu 120—526.

80. Madde — Hükûmetin gözetimi ve denetlemesi altında ve kanun çevresinde her türlü öğretim serbesttir.

Sekseninci madde — Hükûmetin nezaret ve murakabesi altında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.

Öğretim hürriyeti vicdan ve din hürriyetini (Madde: 70 ve 75) sağlamağa yarar. Bilgi ne kadar yaygın olursa hürriyet o kadar emniyettedir. Bunun içindir ki Anayasa 87 inci maddesinde ilk öğretimden geçmek ödevini yazmıştır.

Bu madde hükmü ile ilgili olmak üzere, bak. 3 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun ve 4 kânunusani 1932 tarihli ve 12073 sayılı arap harfleri ile tedrisat yapmak için gizli veya alenî dershane açanlara dair talimctnamenin meriyete vazı hakkında kararname; tedrisatı iptidaiye kanununa müzeyyel 1778 sayılı kanun.

Aynı zamanda, bak. 789 sayılı kanun, madde: 4; 430 sayılı Tevhidi tedrisat kanunu; beynelmilel erkamın kabulü hakkında 1288 sayılı kanun.

81. Madde — Postalara verilen kâğıtlar, mektuplar ve her türlü emanetler yetkili sorgu yargıcı veya yetkili mahkeme kararı olmadıkça açılmaz ve telgraf ve telefonla haberleşmenin gizliliği bozulamaz.

Seksen birinci madde — Postalara verilen evrak, mektuplar ve her nevi emanetler salâhiyettar müstantık, mahkeme kararı olmadıkça açılmaz ve telgraf ve telefon ile vâki olan muhaberatın mahremiyeti ihlâl olunamaz. ...

Anayasanın bu hükmü de fikir hürriyeti ile ilgilidir (Bak. Madde: 70). Postalara verilen zarflar açılmaz. Bunun için yargıç kararı lâzımdır (Ceza muhakemeleri usulü kanunu, madde: 92). Bunun gibi, telgraflarda yazılı olan bilgiler ve telefon görüşmeleri gizli tutulur.

82. Madde — Türkler gerek kendileri, gerek kamu ile il-

gili olarak kanunlara ve tüzüklere aykırı gördükleri hallerde yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine tek başlarına veya toplu olarak haber verebilir ve şikâyetle bulunabilirler. Haber veya şikâyeti alan makam kişi ile ilgili başvurularının sonucunu dilekçeye yazılı olarak bildirmek ödevindedir.

Seksen ikinci madde — Türkler gerek şahıslarına, gerek âmmeye müteallik olarak kavanin ve nizamata muhalif gördükleri hususatta merciine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine münferiden veya müctemian ihbar ve şikâyetle bulunabilir. Şahsa ait olarak vuku bulan müracaatın neticesi müstediye tahriren tebliğ olunmak mecburidir.

Hürriyetlerin garantisi vatandaşların haksızlıklara karşı mahkemelere ve uygunsuz gördükleri işlerden ötürü B. M. M. ne başvurabilmeleridir. Buna haber verme ve şikâyet hakkı denir. Dilekçe, B. M. M. başkanı tarafından dilekçe encümine havale olunur. Askerlerin bu yola başvurmağa hakları yoktur. (Bak. 3410 sayılı kanun).

(Bak. İçtüzük madde 50 den 59 a kadar).

83. Madde — Hiç kimse kanunca bağlı olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye verilemez ve yollanamaz.

Seksen üçüncü madde — Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye celb ve sevkolunmaz.

Hürriyetin bir garantisi de bu maddede yazılmıştır. (Bak. madde: 53 ve 60). (Bak. 7/11/1339 tarihli ve 367 sayılı kanun). Özel mahkemeler kurulması yasaktır. Kurulmuş bulunan mahkemeler herkesin haklarını yerine getirmeğe yeter.

84. Madde — Vergi, Devletin genel giderleri için, halkın pay vermesi demektir.

Bu esasa aykırı olarak gerçek veya tüzelkişiler tarafından veya onlar adına resimler, ondalık alınması ve başka yüklemeler yapılması yasaktır.

Seksen dördüncü madde — Vergi, Devletin umumî mazarîfine halkın iştirâki demektir.

Bu esasa mugayir olarak hakikî veya hükmî şahıslar tarafından veya onlar namına rüsum, âşar vesair tekâlif alınması memnudur.

Bu hüküm verginin ne demek olduğunu anlatıyor.

Vergi ancak bir kanunla konulur. Vergide temsil prensiptir. Kanunsuz, hiç bir varlık vatandaşlardan vergi cinsinden akçe istiyemez. (Bak. madde: 85).

85. Madde — Vergiler ancak kanunla salınır ve almır.

Devletçe, illerin özel idarelerince ve belediyelerce alınmakta olan resimler ve yüklemeler, kanunları yapıncaya kadar alınabilir.

Seksen beşinci madde — Vergiler ancak bir kanun ile tarh ve cibayet olunabilir.

Devlet, vilâyet idarei hususiyeleri ve belediyelerce teatmülen cibayet edilmekte olan rüsum ve tekâlifin kanunları tanzim edilinceye kadar kemakân cibayete devam olunabilir.

Anayasanın bu maddesinde yazılı hüküm cumhuriyet rejimine geçiş çağı için konulmuştur. Vaktiyle, belediyelerce alınmakta olan bazı resimler vardı. Meselâ oktrova resmi bunlardandı. Sonradan çıkarılan kanunlarla bu çeşit resimler için de hükümler kondu.

86. Madde — Harp halinde veya harbi gerektirecek bir durum başgösterdikte veya ayaklanma olduğunda yahut vatan ve Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldükte Bakanlar Kuru-

lu, süresi bir ayı aşmamak üzere yurdun bir kesiminde veya her yerinde sıkıyönetim ilân edebilir ve bunu hemen Meclisin onamasına sunar. Meclis sıkıyönetim süresini, gerekirse uzatabilir. Meclis toplanık değilse hemen toplanmaya çağrılır.

Sıkıyönetim süresi ancak Meclisin kararıyla uzatılabilir.

Sıkıyönetim, kişi ve konut dokunulmazlığının, basın, gönderişme, dernek, ortaklık, hürriyetlerinin geçici olarak kayıtlanması veya durdurulması demektir.

Sıkıyönetim bölgesiyle bu bölgede hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, harp halinde de dokunulmazlığın veditiğeri hürriyetlerin nasıl kayıtlanabileceği veya durdurulacağı kanunla gösterilir.

Seksen altıncı madde — Harp halinde veya harbi icap ettirecek bir vaziyet hudusunda veya isyan zuhurunda veya hut vatan ve Cumhuriyet aleyhine kuvvetli ve fiilli teşebbüsât vukuunu müeyyid, kafî emarat görüldükte, İcra Vekilleri Heyeti müddetli bir ayı tecavüz etmemek üzere umumî veya mevzii idarei örfiye ilân edebilir ve keyfiyet hemen Meclisin tasdikine arz olunur. Meclis idarei örfiye müddetini, indelicap tezyid veya tenkis edebilir. Meclis müçtemi değilse derhal içtimaa davet olunur.

İdarei örfiyenin fazla temadisi Meclisin kararına mütevakıftır.

İdarei örfiye şahıs ve ikametgâh masuniyetlerinin, matbuat, mürasela, cemiyet, şirket hürriyetlerinin muvakkaten takyit veya taliki demektir.

İdarei örfiye mıntakasiyle bu mıntaka dahilinde tatbik olunacak ahkâm ve muamelâtın sureti icrası ve harp halinde dahi masuniyet ve hürriyetlerin tarzı takyid ve taliki kanunla tesbit olunur.

Anayasa 86 ıncı maddesinin 3 üncü fıkrasında sıkıyönetimi tarif eder. Hürriyetlerin genel olarak kayıtlendiği hal, sıkıyönetim halidir. Sıkıyönetim üç halde olabilir: 1 — Harp veya harbi gerektirecek durum, 2 — Ayaklanma, 3 — Vatan ve Cumhuriyete karşı kalkışma.

Sıkıyönetimi hükümet ilân eder. Müddeti bir ayı geçmez. İlân üzerine hemen B. M. M. ne haber verilir. B. M. M. toplu halde değilse hemen çağırılır.

Anayasanın bu maddenin son fıkrasında yazdığı kanun 25/V/1940 tarihli ve 3832 sayılı (Orfi idare kanunu) dur.

Sıkıyönetimde polis işlerini asker makamları görürler. Asker idaresince alınabilecek tedbirler bu kanunun 3 üncü maddesinde yazılıdır. Sıkıyönetim bölgesinde kolordu komutanlığı yapmış bir komutan bulunur. Sıkıyönetim bölgesinde sıkıyönetim mahkemeleri kurulur. Bunların görevleri kanunun 6 ıncı maddesinde gösterilmiştir.

87. Madde — Kadın, erkek bütün Türkler ilk öğretimden geçmek ödevindedirler. İlk öğretim Devlet okullarında parasızdır.

Seksen yedinci madde — İptidai tahsil bütün Türkler için mecburî, Devlet mekteplerinde meccanidir.

(Bak. Madde: 80).

Devlet ilköğretimi parasız sağlamaktadır. Bu sayede çok sayıda bilgili vatandaş yetiştirmek mümkün olabilecektir. Bu öğretimden geçme çağında olanları okullara göndermeyenler için cezalar konulmuştur.

88. Madde — Türkiye'de din ve ırk ayırdılmeksizin vatandaşlık bakımından herkese «Türk» denir.

Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de

dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşında vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür.

Seksen sekizinci madde — Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarile (Türk) itlak olunur.

Türkiyede veya hariçte bir Türk babanın sulbünden doğan veyahut Türkiyede mütemekkin bir ecebi babanın sulbünden Türkiyede doğup da memleket dahilinde ikamet ve sinni rüste vüsulünde resmen Türklüğü ihtiyar eden veyahut Vatandaşlık kanunu mucibince türklüğe kabul olunan herkes Türktür.

Türklük sıfatı kanunen muayyen olan ahvalde izaa edilir. (Bak. Madde: 1).

Devletin lâik oluşu din vasfını vatandaşlıkta nazara almamağı icabettirir (Bak. madde: 2). Türk vatandaşlarının mensup oldukları ırkın da bir ehemmiyeti yoktur. 88 inci maddenin ikinci fıkrasında yazılı esasa uygun şartları taşıyan kimseler Türktürler. (Bak. Türk Vatandaşlığı kanunu, sayı: 1312).

ALTINCI BÖLÜM TÜRLÜ MADDELER

İller

89. Madde — Türkiye, coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir.

ALTINCI FASIL MEVADDI MJEFERRIKA Vilâyat

Seksen dokuzuncu madde — Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadî münasebet noktai nazarında vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir ve nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküp eder.

Nüfusu 2000 kişiye kadar olan yerlere köy, yirmi bin kişiye kadar olan yerlere kasaba; yirmi bini aşkın nüfuslu yerlere de şehir denir (Köy kanunu, No.: 442).

İdare, köyden başlar. Kasabalarda ve şehirlerde belediye idaresi vardır. Bu idareler halkın seçtiği meclislere dayanırlar. Birçok köy bir araya gelirse bir bucak meydana gelir. Asıl idare birliği ilçedir. İl ise, ilçeler topluluğudur. İl idaresine özel idare denir.

Türkiyede 63 il vardır. (Bak. 1426 sayılı ve 5 mayıs 1929 tarihli Vilâyet idaresi kanunu; ayrıca, 1164 sayılı kanun; 2884 sayılı kanun ve 1580 sayılı belediye kanunu). Tunceli gibi İstanbulun da özellikleri vardır.

90. Madde — İllerle şehir, kasaba ve köyler tüzelkişilik sahibidirler.

Doksanıncı madde — Vilâyetlerle şehir, kasaba ve köyler hükmi şahsiyeti haizdirler.

Tüzel kişiler tıpkı insanlar gibi hak ve borç sahibi olurlar, bağlanırlar, dâva ederler, mahkemeye çağırılırlar, mal alırlar ve satarlar. Yalnız hisimlik gibi, kan ilgisi gibi, erginlik gibi yalnız insanlara mahsus olan halleri yoktur. Bunun dışında sanki insan imişler gibi hareket ederler.

Anayasa illeri, şehirleri, kasabaları ve köyleri tüzel kiş

sayıdır. Bu bakımdan bu varlıklar hak ve borç sahibi olabilirler ve bu hakları kullanmağa yetkilidirler (Bak. Türk kanunu medenisi, madde: 45 ve sonrakiler).

91. Madde İllerin işleri, yetki genişliği ve görev ayırımı esaslarına göre idare olunur.

Doksan birinci madde — Vilâyetler umuru tevsii mezuniyet ve tefriki vekaif esası üzerine idare olunur.

Yetki genişliği hükümet işlerinin mahallî otoritelere verilmesi demektir. Görev ayırımına gelince, bundan maksat, iş gören idarenin yanında danışan ve görüşen idarenin de kurulmuş olmasıdır.

M e m u r l a r

92. Madde — Siyasî hakları olan her Türkün, yeterliğine ve hakedişine göre, Devlet memuru olmak hakkıdır.

M e m u r i n

Doksan ikinci madde — Hukuku siyasiyeyi haiz her Türk ehliyet ve istihkakına göre Devlet memuriyetlerinde istihdam olunmak hakkını haizdir.

Anayasanın bu hükmüne göre memur olabilmek için yirmi iki yaşını bitirmiş olmak lâzımgelsecektir (Bak. Mad: 10). Halbuki memurlar hakkındaki kanunlar 18 yaş haddini koyarlar.

Memurluk için esas yeterlidir. Zira, bütün Türklere eşittirler (Bak. madde: 69). Her memurun ne hak edeceği kanunlarla gösterilmiştir (Bak. 3656 sayılı kanun ve ekleri ve maaş hakkındaki kanunlar).

93. Madde — Bütün memurların nitelikleri, hakları, gö-

revleri, aylık ve ödenekleri, göreve alınmaları ve görevden çıkarılmaları, yükselme ve ilerlemeleri özel kanunla gösterilir.

Doksan üçüncü madde — Bilûmum memurların evsafı, hukuku, vezaifi, maaş ve muhassasatı ve sureti nasb ve azilleri ve terfi ve terakkileri kanunu mahsus ile muayyendir.

Memur kamu hizmetinin aktif unsurudur. 788 sayılı kanun memuru tarif etmiştir (Bukanun, madde: 1). Memurlara sağlanan durum maaş ve tekaüt kanunlarında gösterilmiştir. 4489 sayılı kanun yeni çıkarmalar sağlamaktadır.

Memurun sorumluna gelince, bundan sonraki madde ondan söz açmaktadır.

94. Madde — Kanuna aykırı işlerde üstün emrine uymuş olmak, memuru sorumdan kurtarmaz.

Doksan dördüncü madde — Kanuna muhalif olan umurda âmire itaat memuru mesuliyetten kurtarmaz.

Memur üstünün emrini yerine getirmiş olduğunu ileri sürse de yapılan iş kanuna aykırı ise sorumludur. Bu hususta bak. Türk ceza kanunu, madde: 49, bend: 1; 60 ve 202 den 251 e kadar olanlar.

M a l i y e i ş l e r i

95. Madde — Bütçe Kanunu tasarısı ve buna bağlı bütçeler ve cetvellerle katma bütçeler Meclise bütçe yılı başından en az üç ay önce sunulur.

U m u r u m a l i y e

Doksan beşinci madde — (Muaddel: 15 kânunuevvel 1931) — Muvazenei umumîye kanunu lâyihası ve buna bağlı büt-

çeler ve cetveller ile mülhak bütçeler Meclise mali yıl başından en az üç ay evvel takdim olunur.

Muhasebei umumiye kanununun 62 inci maddesi bütçeyi tarif eder. Bütçe, devletin bir yıllık gelirlerini ve giderlerini gösterir. Bu, bir kanundur (Bak. madde: 85). Bütçe, başlıca iki türdür: Genel bütçe ve katma bütçe. Katma bütçenin dayanağı özel gelirlerdir (Bak. Muhasebei umumiye kanunu, madde: 115).

Bütçenin incelenmesine vakit kalmak için onun bütçe yılının başlamasından üç ay önce Meclise sunulması lâzımdır. Bütçe kanunu tasarısı B. M. M. de yalnız bir defa görüşülür ve Cumhurbaşkanının bu kanunu tekrar görüşmek üzere Meclise göndermek yetkisi yoktur (Bak. İctüzük, madde: 100).

96. Madde — Devlet malları bütçe dışı harcanamaz.

Doksan altıncı madde — Devlet emvalinden muvazene haricinde sarfiyat caiz değildir.

Bütçedeki gelirlerin toplanması ve giderlerin harcanması bütçenin yürütülmesi demektir. Bütçenin isabetli olarak yürütülmüş olması gösterdiği sayıları aşan gider harcanması ile mümkündür. Millet'in yapılacak masrafa önceden razı olması lâzımdır. Ne kadar masraf yapılabileceğini millet'in temsilcisi olan B. M. M. bütçe kanununu kabul ederken söylemiştir. Bundan fazlasının harcanması caiz değildir. Bakan bu takdirde sorumludur. (Bak. Madde: 46). Aynı zamanda, muhasebei umumiye kanunu, madde: 13, son fıkra ve Di-van. muhasebat kanunu, madde: 32).

97. Madde — Bütçe kanununun geçerliği bir yıldır.

Doksan yedinci madde — Muvazenei umumiye kanununun hükmü bir seneye mahsustur.

Devlet gelir ve giderleri her yıl yeniden hesap olunur.

Muhasebei umumiye kanununun 5 inci maddesine göre bütçe yılı hazirandan başlar ve ertesi yılın mayıs sonuna kadar sürerdi. Bu hüküm 4698 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Bu kanuna göre, bütçe yılı da takvim yılı ile birleştirilmiştir.

98. Madde — Kesinhesap kanunu, ilişkin olduğu yıl bütçesinin hesap dönemi içinde elde edilen gelirlerle, gene o yılki ödemelerin gerçekleşmiş tutarını gösterir kanundur. Bunun şekli ve bölümleri Bütçe kanunu ile tam karşılıklı olacaktır.

Doksan sekizinci madde — Hesabı katı kanunu müteallik olduğu sene bütçesinin devrei hesabiyesi zarfında istihsal olunan varidat ile yine o sene vuku bulan tediyatın hakiki miktarını mübeyyin kanundur. Bunun şekil ve taksimatı muvazenei umumiye kanununa tamamile mütenazir olacaktır.

Bütçe yürütüldükten sonra umulduğu gibi yürütülebilip yürütülemediğinin bilinmesi lâzımdır. Bu netice yine B. M. M. nce tesbit olunur ve aldığı şekil de kesin hesap kanunudur. Kesin hesap kanunu B. M. M. nin bütçe yürütülmesi üzerindeki denetlemesidir. Şekil bakımından, kesin hesap kanunu, bütçe kanunu gibidir.

99. Madde — Her yılın kesinhesap kanunu tasarısı o yılın sonundan başlayarak en geç, ikinci yıl Kasım ayı başına kadar Büyük Millet Meclisine sunulur.

Doksan dokuzuncu madde — Hesabı katı kanununun lâ-yihası müteallik olduğu senenin sonundan itibaren nihayet ikinci senenin teşrinisaninin iptidasına kadar Büyük Millet Meclisine takdim olunmak mecburidir.

Kesinhesap kanununun belli bir zaman içerisinde B. M. M. ne verilmesi lâzımdır. Bütçe yılı başlangıcı Ocak ayına alındığı için bu maddede yazılı hükmün de değişmesi icabedecektir.

100. Madde — Büyük Millet Meclisine bağlı ve devletin gelirlerini ve giderlerini özel kanuna göre denetlemekle görevli bir Sayıştay kurulur.

Yüzüncü madde — Büyük Millet Meclisine merbut ve Devletin varidat ve masarifatını kanunu mahsusuna tevfikân murakabe ile mükellef bir Divanı muhasebat müessesidir.

Bütçe yürütümünün denetlenmesi işi Sayıştayca yapılır. Sayıştayın yargılamaya da yetkisi vardır. (Bak. Divanı Muhasebat kanunu, madde: 1 ve 18).

Sayıştayın kuruluşu hakkında bak. Divanı Muhasebat teşkilâtı kanunu. Birinci reis, dört daire reisi, on iki üye B. M. M. nce seçilirler. Ayrıca murakipler ve muavinleri bir de savcı ve savcı muavinleri vardır. Yazı ve idare işleri bir başkâtime verilmiştir. Sayıştayda iki tane de vize dairesi bulunur. Bütçeden vizesiz para harcanamaz.

101. Madde — Sayıştay, genel uygunluk bildirimini ilişkin olduğu kesinhesap kanununun Maliyece Büyük Millet Meclisine verilmesi tarihinden başlayarak en geç altı ay içinde Meclise sunar.

Yüz birinci madde — Divanı muhasebat, umumî mutabakat beyannamesini, taallük ettiği hesabı katı kanununun Maliyece Büyük Millet Meclisine takdimi tarihinden itibaren nihayet altı ay zarfında Meclise takdim eder.

Her bakanlık kendi kesin hesaplarını çıkarır ve Maliye Bakanlığına yollar. Maliye Bakanlığı da Hazine Genel hesabını hazırlar. Sayıştay bu kesin hesapların bütçeye uygun olup olmadığını araştırır ve neticede bir rapor hazırlıyarak B. M. M. ne bildirir. Bu rapor, genel uygunluk bildirimidir. B. bildirimine bakılınca bütçenin nasıl yürütülmüş olduğu belli olur.

Genel uygunluk bildiriminin Sayıştay tarafından kesin hesap

kanunu tasarınsının Maliye Bakanlığından B. M. M. ne gönderildiği günden itibaren altı ay içinde verilmesi lâzımdır.

ANAYASANIN DAYANAKLARI

102. Madde — Anayasada değişiklik yapılması aşağıdaki şartlara bağlıdır:

Değişiklik teklifinin Meclis tamüyesinin en az üçte biri tarafından imzalanması şarttır.

Değişiklikler ancak tamsayının üçte iki oy çokluğu ile kabul edilebilir.

Bu kanunun, Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki birinci maddesinde değişiklik ve başkalaştırılması hiçbir türlü teklif dahi edilemez.

TEŞKİLÂTI ESASİYE KANUNUNA AİD ZAVABIT

Yüz ikinci madde — İşbu teşkilâtı esasîye kanununun tadili aşağıdaki şeraitte tâbidir:

Tadil teklifi Meclis âzayı mürettebesinin lâakal bir sülûsü tarafından imza oluhmak şarttır.

Tadilât, ancak adedi mürettebin sülûsanı ekseriyeti ârası ile kabul olunabilir.

İşbu kanunun şekli Devletin Cumhuriyet olduğuna dair olan birinci maddesinin tadili ve tağyiri hiç bir suretle teklif dahi edilemez.

Anayasa kanunların anasıdır. Vatandaşların hakları bu kanunla gösterildiği için ve bu kanun devletin temellerini kurduğundan bunda sık sık değişimler olmamalıdır. Bu düşünce ile, Anayasa değiştirilmek istenecek olursa, bu değişimin gerçekten ihtiyaçları karşılayacağına bir delil olmak üzere, Meclis tam üyelerinin en az üçte birinin de-

ğişikliği teklif etmiş olması şarttır. Bundan başka, değişiklik kabul edilmiş sayılmak için tamüye sayısının üçte ikisi bunu kabul etmiş olmalıdır.

Anayasanın herhangi bir hükmünün değiştirilmesi istenebilirse de birinci maddenin değiştirilmesi teklif olunamaz.

103. Madde — Anayasanın hiç bir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alınokanamz. Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz.

Yüz üçüncü madde — Teşkilâtı esasıye kanununun hiç bir maddesi, hiç bir sebep ve bahane ile ihmal veya tatil olunamaz. Hiçbir kanun teşkilâtı esasıye kanununa münafi olamaz.

Anayasa Devletin ve devlet idaresinin, aynı zamanda vatandaş haklarının temeli olduğu için başka kanunların ona uyması gerektir. Bunun için de yasayanın Anayasa hükümleri ile bağılı kılması icabeder. Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz. Hâkim bunu denetliyebilmelidir.

104. Madde — 20 Nisan 1340 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasıye Kanunu yerine mâna ve kavramda bir değişiklik yapılmaksızın türkçeleştirilmiş olan bu kanun konulmuştur.

Yüz dördüncü madde — 1293 tarihli kanunu esasî ile mevaddı muaddelesi ve 20 kânunusani 1337 tarihli teşkilâtı Esasıye kanunu ve müzeyyelâtı ve tadilâtı mülğadır.

Anayasanın yerine geçmiş olduğu kanun 20 nisan 1340 tarihinde B. M. M. de kabul edilmiş olup 24 Mayıs 1340 günlü Resmî Gazetede çıkan Teşkilâtı Esasıye kanunu idi. Anayasa hükümleri itibarile bu kanundan başka bir şey değildir. Bunu anlatmış olmak için de Anayasanın, yerine geçmiş olduğu kanunun anlamında ve hükümlerinde hiç bir değişiklik yapılmamış olduğu kaydedilmiştir (Bak. 20 kânunusani 1137

tarihli ve 85 numaralı Teşkilâtı Esasıye kanunu; 10 Nisan 1928 tarihli ve 1222 numaralı kanun; 12 kânunuevvel 1931 tarihli ve 1893 sayılı kanun, 11 kânunuevvel 1934 tarihli ve 2599 sayılı kanun; 5 şubat 1937 tarihli ve 3115 sayılı kanun ve nihayet 29 ikinciteşrin 1937 tarihli ve 3272 sayılı kanun).

105. Madde — Bu kanun yayım tarihinde yürürlüğe girer. Yüz beşinci madde — Bu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır. 20 nisan 1340

Kanunların ne zaman yürümeğe başlayacakları bildirilmelidir. Bir kanunda bu bakımdan hüküm yoksa, kanun yayıldığı günden kırk beş gün sonra yürümeğe başlar. (Bak. 1322 No. lu kanun). Anayasa kendi yürürlük zamanını açık olarak yazmıştır. Binaenaleyh, 15 Ocak 1945 gününden beri Anayasa yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Anayasadaki terim ve kelimelerin
Teşkilâtı Esasiye Kanunundaki
karşılıkları

A

- Açık — Aleni
Açık kalmak — İnhilâl etmek
Açığa vurmak — İzhar etmek
Adçekme — Kur'a
Adına — Namına
Akçalı yüklenme — Malî taahhüt
Almak — Cibayet etmek
Amaç — Gaye
Anayasa — Teşkilâtı Esasiye Kanunu
Andiçmek — Yemin etmek
Andiçirilmek — Tahlif edilmek
Andlaşma — Muahede
Araç — Vasıta
Aralık ayı — Kânunuevvel
Araverme — Tatil
Ayaklanma — İsyân
Aykırı — Mugayir, münafi
Ayrıcalık — İmtiyaz (Privilège)
Ayrık — Müstesna
Ayrıksız — Bilâistisna
Azlık — Ekalliyet

B

Bağımsız — Gayritâbi, müstakil
Bağımsızlık — Ademi tâbiyet
Bağıt — Akit
Bağlı — Tâbi, menut
Bağlılık — Sadakat
Bağlı olmak — Mütevakkıf olmak
Bakan, — Vekil
Bakanlar Kurulu — İcra Vekilleri Heyeti
Bakımından — İtibariyle
Bakmak — Rüyeyet etmek
Barış — Hazar, sulh
Basın — Matbuat
Başbakan — Başvekil
Başkalamak — Tagyir etmek
Başkan — Reis (Président)
Başkanvekili — Reis vekili
Başkent — Devlet merkezi, makar
Başkomutanlık — Başkumandanlık
Başlıyarak — İtibaren
Başsavcı — Başmüddeiumumî
Başvurma — Müracaat
Belirgin — Mütemyyiz
Belirmek — Tecelli etmek
Belirtmek — Tesbit etmek
Belli — Muayyen
Bilgi — İlim
Boş — Münhal
Boş kalmak — İnhilâl etmek
Bozma — Fesih, ihlâl

Bölge — Mıntaka
Bölüm — Fasil, kısım
Bucak — Nahiye
Bütçe — Muvazenei Umumiyei Maliye

C

Cumhurbaşkanı — Reiscumhur

C

Çağırma — Dâvet etmek
Çağrı — Dâvet
Çalışma — Sâyü amel, faaliyet
Çalışmaya ara verme — Tatili faaliyet
Çekilme — İstifa
Çerçevesinde — Dairesinde
Çevre — Daire, intihap dairesi
Çıkmak — Sâdır olmak
Çokluk — Ekseriyet
Çözmek — Halletmek
Çözüm yeri — Mercii hal

D

Danıştay — Şûrayı Devlet
Dayanaklar — Zevabit
Değişiklik — Tadil
Değişiklik yapmak — Tadil etmek
Demeç — Beyanat
Denetlemek — Murakabe etmek, teftiş etmek

Dernek — Cemiyet
Devrim — İnkılâp
Dilekçe — İstida
Dilekçi — Müstedi
Dinlenme — İstirahat
Din töreni — Dinî âyin
Dokunulmazlık — Masuniyet
Dolanlı — Hileli
Dolaşmak — Devretme (memleketi)
Dönem — Devre
Durdurulmak — Talik edilmek (M. 86)
Durum — Vaziyet
Düşünce — Mütalâa
Düşünme — Tefekkür
Düzenlemek — Tanzim etmek

E

Edep töreleri — Muâşeret âdabı
Egemenlik — Hâkimiyet, hükümranlık
Ekim ayı — Teşrinievvel
Eliyle — Marifetiyle
Emri altındakiler — Maiyet
Engel olmak — Mümanaat etmek
Erginlik — Rüş
Erk — Kuvvet (Kudret, iktidar anlamında)
Ertelemek — Tecil etmek
Esenlik — Selâmet
Eşit — Müsavî
Eylem — Fiil
Eylemli — Fiilî

G

Geçen — Sabık
Geçerliği — Hükümü (kanunun) müddeti
Geçici — Muvakkat
Gelir — Varidat
Genel — Umumî
Genelkurmay Başkanlığı — Erkânî Harbiye
Umumiye Reisliği
Genelkurul — Heyeti umumiye
Genel uygunluk bildirimi — Umumî mutaba-
kat beyannamesi
Gensoru — İstizah
Gereğince — Mucibince
Gereke — Esbabi mucibe
Gerekli gördükçe — Ledeliktila
Gerekmek — İcabetmek
Geri vermek — İade etmek
Getirmek — Celbetmek
Gider — Masraf
Gidiş — İstikamet
Gizlilik — Mahremiyet
Gönderişme — Müraselat
Göre — Tefikan, dairesinde
Görev — Vazife (Fonction)
Görev ayrımı — Tefriki vezaif
Görevden çıkarılmak — Azledilmek
Göreve alınmak — Nasbedilmek
Görevlendirmek — Tavzif etmek
Görgü — Tecrübe
Görüş — Noktai nazar

Görüşme — Müzakere
Gözetim — Nezaret
Grup — Zümre
Gütmek — Takip etmek
Güven — İtimat
Güvenlik — Asayiş

H

Haberleşme — Muhaberat
Hak ediş — İstihkak
Harcamalar — Sarfiyat
Hayınlık — Hiyanet
Hazır üye — Âzayı mevcude
Herkesine açık — Aleni
Hüküm giymek — Mahkûm olmak

I

İçtüzük — Nizamnamei dahili
İl — Vilâyet
İlçe — Kaza
İleri sürmek — İddia etmek
İlgili — Alâkadar, taallûk eden, aidi
İlişkili — Münasebettar, müteallik
İnan — İctihat
İnanıcı kötüye kullanma — Emniyeti suiistimal
İncelemek — Tetkik etmek
İsterler — İcabat
İş — Keyfiyet
İşler — İcraat

İşlem — Muamele
İşlerlikten alıkonulmak — Tatil edilmek

K

Kaldırmak — İlgâ etmek
Kalkmak — Zail olmak
Kamu — Âmme
Kamu hakları — Hukuku âmme
Kamulaştırmak — İstimlâk etmek
Kamutay — Heyeti Umumiye (Yalnız Büyük
Millet Meclisinin)

Kapalı — Hafi
Karşılıklı — Mütenezir
Kasım ayı — Teşrinisani
Katılmak — İltihak etmek, iştirâk etmek
Katma bütçe — Mülhak bütçe
Kayıtlamalar — Takyidat
Kesin — Kafî
Kesinhesap — Hesabı kafî
Kesinhüküm — Kaziyei muhkeme
Kesinleşmek — Kesbi katiyet etmek
Kişi — Zat, kimse, fert
Kişi dokunulmazlığı — Masuniyeti şahsiye
Kınamak — Muahze etmek
Kısıntı — Takyidat
Kısıt — Hacı
Kısıtlı — Mahcur
Kocama — Şeyhuhet
Kolluk — Zabıta
Komuta — Emir ve kumanda

Konut — Mesken, ikametgâh
Korumak — Vikaye etmek, müdafaa etmek
Kurul — Heyet
Kurulmak — Teşekkül etmek
Kurum — Müessese

M

Malını ve hakkını kullanma — Tasarruf
Meclis soruşturması — Meclis tahkikatı
Milletvekili — Mebus
Milletvekilliği dokunulmazlığı — Masuniyeti
teşriiye

Mutluluk — Saadet
Mülkedinme — Temellük

N

Nitelik — Vasıf

O

Ocak ayı — Kânunusani
Olağanüstü — Fevkalâde
Olanca varlığı ile çalışmak — Hasrı nefis
Olduğu gibi — Harfiyen
Onamak — Tasdik etmek
Ondalık — Âşar
Ortaklık — Şirket
Oturum — Celse
Oy — Rey

Ö

Ödemeler — Tediyeat
Ödenek — Tahsisat, muhassasat
Ödev — Mükellefiyet, mecburiyet
Ödevli, ödevinde — Mükellef, mecbur
Öğretim — Tedrisat
Önemli — Mühim
Önlemek — Menetmek
Özel — Zafî, şahsî
Özlük işler — Hususâtı şahsiye
Özür — Mazeret

P

Para basma — Meskûkât darbı
Payvermek — İştirâk

S

Sahtecilik — Sahtekârlık
Salgın hastalıklar — Müstevli emraz
Salt çokluk — Ekseriyeti mutlaka
Sanık — Maznun, müttehem
Sanıklanmak — Tahtı zanna alınmak, itham
edilmek

Savcı — Müddeiumumi
Savsamak — İhmal etmek
Sayıştay — Divanı Muhasebat
Saymak — Riayet etmek, addetmek
Seçim — İntihap
Sıkıyönetim — İdarei örfiye

Sonuç — Netice
Sorgu — İsticvap
Sorgu yargıcı — Müstantik
Sorgulanmak — İsticvap edilmek
Soru — Sual
Sorum — Mesuliyet
Sorumlu — Mesul
Soruşturma — Tahkikat
Söylemek — İradetmek
Söylev — Nutuk
Sözleşme — Mukavele
Suç — Töhmət
Suçüstü — Cürümüşut
Sunmak — Arzetmek
Süre — Müddet

S

Şartlaşma — Şartname

T

Tamamı — Heyeti Umumiyesi
Tamsayı — Adedi mürettep
Tamüye — Äzayı mürettebe
Tartışma — Münakaşa
Tasarı — Lâyiha
Tekel — İnhisar
Temsilci — Mümessil
Toplanık — Müçtemi
Toplanmak — İçtima etmek, temerküz etmek

Toplantı — İçtima
Törenli oturumlar — Merasimi mahsus
Tutacağı yol — Hattı hareket
Tutmak — Tevkif etmek
Tüzelkişilik — Şahsiyeti hükmiye
Tüzük — Nizamname

U

Uygulanış — Tatbik sureti
Uygulamak — Tatbik etmek
Uygun — Münasip
Uygun bulmak — Muvafık görmek
Uygun olarak — Göre
Uyruk — Tebaa
Uyrukluk — Tâbiyyet, tebaalık
Uyuşmazlık — İhtilâf
Uzatmak — Temditdetmek
Uzman — Mütihazis
Uzmanlık — İhtisas

Ü

Üçte iki oy çokluğu — Sülüsani ekseriyeti âra
Üst — Ämir
Üstüne almak — Deruhte etmek
Üstüne suç atılmak — Cürüm isnadedilmek
Üye — Äza

V

Vekillik — Niyabet

Âza — Üye
Âzayı mevcude — Hazır üyeler
Âzayı mürettebe — Tamüye
Azledilmek — Görevden çıkarılmak

B

Başkumandanlık — Başkomutanlık
Başmüddeiumumi — Başsavcı
Başvekil — Başbakan
Beyanat — Demeç
Bilâistisna — Ayrıksız

C

Celbetmek — Getirmek
Celse — Oturum
Cemiyet — Dernek
Cürüm isnad etmek — Üstüne suç atmak
Cürümüşhut — Suçüstü
Cibayet etmek — Almak

D

Daire (İntihap dairesi) — Çevre
Dairesinde — Çevresinde, göre
Dâvet — Çağrı
Dâvet etmek — Çağırarak
Derdest etmek — Yakalamak
Deruhte etmek — Üstüne almak
Devlet merkezi — Başkent
Devre — Dönem

Devretmek — Dolaşmak (memleketi)
Dinî âyin — Din töreni
Divanı Âli — Yücedivan
Divanı Muhasebat — Sayıştay

E

Ecnebi — Yabancı
Ehliyet — Yeterlik
Ekalliyet — Azlık
Ekseriyet — Çokluk
Ekseriyeti mutlaka — Salt çokluk
Emniyeti suiistimal — İnanıcı kötüye kullanma
Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti — Genel
kurmay başkanlığı
Esbabı mucibe — Gerekçe

F

Faaliyet — Çalışma
Fasıl — Bölüm
Fesih — Bozma
Fevkalâde — Olağanüstü
Fiil — Elyem
Fiili — Eylemli

G

Gaye — Amaç
Gayritâbi, müstakil — Bağımsız

H

- Hacir — Kısıt
 Hafi — Kapalı
 Hâkim — Yargıç
 Hâkimiyet, hükümrânlık — Egemenlik
 Hal — Çözmek
 Harfiyen — Olduğu gibi
 Hasrı nefis — Olanca varlığı ile çalışmak
 Hatı hareket — Tutacağı yol
 Hazar — Barış
 Hesabı katî — Kesinhesap
 Heyet — Kurul
 Heyeti Umumiye (yalnız Büyük Millet Meclisinin) — Kamutay
 Heyeti Umumiye — Genelkurul
 Heyeti Umumiyesi — Tamamı
 Hileli — Dolanlı
 Hiyanet — Hayınlık
 Hukuku âmme — Kamu hakları
 Hususatı şahsiye — Özlük işler
 Hükümü (kanunun) — Geçerliği

I

- İade etmek — Gerivermek
 İcabetmek — Gerekmek
 İcabat — İsterler
 İcra — Yürütme
 İcraat — İşler
 İcra Vekilleri Heyeti — Bakanlar Kurulu

- İçtihat — İnan
 İçtima — Toplantı
 İçtima etmek — Toplanmak
 İdarei Orfiye — Sıkıyönetim
 İddia etmek — İleri sürmek
 İhlâl — Bozma
 İhmal etmek — Savsamak
 İhtilâf — Uyuşmazlık
 İhtisas — Uzmanlık
 İhtiyat âza — Yedek âza
 İlâ etmek — Yükseltmek
 İlgâ etmek — Kaldırmak
 İlim — Bilgi
 İltihak etmek — Katılmak
 İmtiyaz (Privilège) — Ayrıcalık
 İnfaz etmek — Yerine getirmek
 İnhilâl etmek — Açık kalmak, boş kalmak
 İnhisar — Tekel
 İnkılâp — Devrim
 İntihap — Seçim
 İradetmek — Seçim
 İradetmek — Söylemek
 İrtikâp — Yiyicilik
 İskat — Düşürmek
 İsticvap — Sorgu
 İsticvap edilmek — Sorgulanmak
 İstida — Dilekçe
 İstifa — Çekilme
 İstihkak — Hak ediş
 İstikamet — Gidiş
 İstimlâk etmek — Kamulaştırmak

İstizah — Gensoru
İsyân — Ayaklanma
İştirâk etmek — Katılmak, pay vermek
İtibaren — Başlıyarak
İtibariyle — Bakımından
İtimat — Güven
İzhar etmek — Açığa vurmak

K

Kânunuevvel — Aralık ayı
Kânnuusani — Ocak ayı
Kafî — Kesin
Kaza — Yargı
Kaziyei muhkeme — Kesin hüküm
Kesbi katiyet etmek — Kesinleşmek
Keyfiyet — İş
Kumanda — Komuta
Kur'a — Adçekme
Kuvvet (Kudret, iktidar anlamına) — Erk

L

Lâyihâ — Tasarı
Ledeliktiza — Gerekli görüldükçe

M

Makamı aidi, mercii aidi — Yetkili makam
Mahkemei Temyiz — Yargıtay
Mahkûm — Hükümlü

Mahcur — Kısıtlı
Mahremiyet — Gizlilik
Mahsus — Özel
Maiyet — Emri altındaki
Malî taahhüt — Akçalı yüklenme
Mamulünbih olmak — Yürürlüğe girmek
Marifetiyle — Eliyle
Masraf — Gider
Masuniyeti şahsiye — Kişi dokunulmazlığı
Masuniyeti teşriiye — Milletvekilliği dokunulmazlığı

Matbuat — Basın
Mazeret — Özur
Maznun — Sanık
Mebus — Milletvekili
Meclis tahkikatı — Meclis Soruşturması
Menetmek — Önlemek
Menut — Bağlı
Merasimi mahsusa — Törenli oturular
Mercii hal — Çözüm yeri
Meriyet — Gerçeklik, yürürlük
Mesken — Konut
Meskûkât darbı — Para basma
Mesul — Sorumlu
Mesuliyet — Sorum
Meşru — Yasalı
Mıntaka — Bölge
Muahede — Andlaşma
Muamele — İşlem
Muâşeret âdabı — Edep töreleri
Muayene etmek — Yoklamak

Muayyen — Belli
Mucibince — Gereğince
Mugayir — Aykırı
Muhaberat — Haberleşme
Muhakeme — Yargılama
Muahze etmek — Kınamak
Mukavele — Sözleşme
Murakabe etmek — Denetlemek
Muvazenei Umumiyei Maliye — Bütçe
Müruruzaman — Zamanasımı
Müstakil — Bağımsız
Müstantik — Sorgu yargıcı
Mütalâa — Düşünce
Muvafık görmek — Uygun bulmak
Muvakkat — Geçici
Müessese — Kurum
Müçtemi — Toplanık
Müddeiumumî — Savcı
Müddet — Süre
Mühim — Önemli
Mükellef, mecbur — Ödevli, ödevinde
Mükellefiyet, mecburiyet — Ödev
Mülhak bütçe — Katma bütçe
Mümanaat etmek — Engel olmak
Mümessil — Temsilci
Münafi — Aykırı
Münakaşa — Tartışma
Münasebettar, müteallik — İlişkili
Münasip — Uygun
Münhal — Boş
Müracaat — Başvurma

Müraselât — Gönderişme
Müsadere — Zoralım
Müsavi — Eşit
Müstedî — Dilekçi
Müstesna — Ayrık
Müstevli emraz — Salgın hastalıklar
Mütehassis — Uzman
Mütemeyyiz — Belirgin
Mütenazır — Karşılıklı
Mütevakkıf olmak — Bağlı olmak
Müzakere — Görüşme

N

Nahiye — Bucak
Namına — Adına
Nasbedilmek — Göreve alınmak
Neşir — Yayımlama
Neşretmek — Yaymak
Netice — Sonuç
Nezaret — Gözetim
Nezd — Yan
Niyabet — Vekillik
Nizamname — Tüzük
Nizamnamei dahilî — İçtüzük
Noktai nazar — Görüş
Nutuk — Söylev

R

Reisicumhur — Cumhurbaşkanı

Reis (Président) — Başkan
Reisvekili — Başkanvekili
Rey — Oy
Riayet etmek — Saymak
Rüşt — Erginlik
Rüyet etmek — Bakmak

S

Saadet — Mutluluk
Sabık — Geçen
Sadakat — Bağlılık
Sâdir olmak — Çıkmak
Sahtekârlık — Sahtecilik
Sarfıyat — Harcamalar
Sâyü amel — Çalışma
Salâhiyet — Yetki
Selâmet — Esenlik
Sevketmek — Yollamak
Seyahat — Yolculuk
Sual — Soru
Sulh — Barış
Sülüsânı ekseriyeti âra — Üçte iki oy çokluğu

S

Sahsiyeti hükmiye — Tüzelkişilik
Şartname — Şartlaşma
Şeyhuhet — Kocama
Şirket — Ortaklık
Şûrayı Devlet — Danıştay

T

Taahhüt — Yüklenme
Taallük eden — İlgili
Tâbi — Bağlı
Tâbiyyet, tebaalık — Uyruluk
Tadil — Değişiklik
Tadil etmek — Değişiklik yapmak
Tatil — Araverme
Tağyir etmek — Başkalamak
Tahkikat — Soruşturma
Tahlif edilmek — Andıçirilmek
Tahmil etmek — Yüklemek
Tahsisat — Ödenek
Tahtı zanna alınmak — Sanıklanmak
Takip etmek — Gütme
Takyidat — Kayıtlamalar, kısıntı
Talik edilmek (M. 86) — Durdurulmak
Tanzim etmek — Düzenlemek
Tasarruf (M. 70) — Malını ve hakkını
Tasdik etmek — Onamak
Tatbik etmek — Uygulamak
Tatbik sureti — Uygulanış
Tatil etmek (M. 102) — İşlerden alıkomak
Tatili faaliyet — Çalışmaya araverme
Tavzif etmek — Görevlendirmek
Tebaa — Uyruk
Teccid etmek — Yenilemek
Tecelli etmek — Belirmek
Tecrübe — Görgü
Tediyyat — Ödemeler

Tedrisat — Öğretim
Tefekkür — Düşünme
Tefriki vezaif — Görev ayrımı
Tefsir — Yorum
Tefsir etmek — Yorumlamak
Teftiş etmek — Denetlemek
Teklif — Yükleme
Temellük — Mülk edinme
Temerküz etmek — Uzatmak
Terfi ve terakki — Yükselme ve ilerleme
Tesbit etmek — Belirtmek
Teşekkül etmek — Kurulmak
Teşkilâtı Esasiye Kanunu — Anayasa
Teşri — Yasama
Teşrinievvel — Ekim ayı
Teşrinisani — Kasım ayı
Tetkik etmek — İncelemek
Teveccüh etmek — Yönelmek
Tevfikân — Göre, uygun olarak
Tevkif etmek — Tutmak
Tevsî mezuniyet — Yetki genişliği
Töhmət — Suç

U

Umumî — Genel
Umumî mutabakat beyannamesi — Genel
uygunluk bildirimi

V

Varidat — Gelir

Vasıf (keyfiyet) — Nitelik
Vasıta — Araç
Vaziyet — Durum
Vazife (fonction) — Görev
Vekil — Bakan
Vergi tarhetmek — Vergi salmak
Vikaye etmek — Korumak
Vilâyet — İl

Y

Yemin etmek — Andıçmek

Z

Zabıta — Kolluk
Zail olmak — Kalkmak
Zat — Kişi, kimse
Zatî, şahsî — Özlük
Zevabit — Dayanaklar
Zümre — Grup